

P. Rudolphi Bzenszky e S<ocietate> J<esu> RELATIO DE ECCLESIA TRANSYLVANA

- studiu introductiv și text reconstituit -

Vasile Rus

0.1 Lui Rudolph Bzenszky S.J. i s-a acordat puțină atenție de-a lungul timpului, în ciuda unor semnale menite să-l scoată din semi-anonimat și să-l proiecteze în prim planul istoriografiei dezvoltată pe temeuri noi și cu principii solide la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. În lipsa unui studiu amplu, monografic, dedicat unui studios care l-ar merita cu prisosință, iată câteva firave mențiuni, care, chiar și în situația că sunt puse cap la cap, în năzuința de a crea o imagine organică și unitară a personalității și operei iezuitului, de abia dacă aruncă o lumină palidă și lipsită de consistență asupra lui:

0.1.1 O scurtă fișă bio-bibliografică apare la József Szinnyei¹: 'Bzenszky Rudolf, jezuita, szül. 1631, okt. 27. Szakolczán: 15 éves korában lépett a rendbe Czehországban; onnét Ausztriába helyezték át, mire Erdélyben terjesztette a róm. kath. hitét. Meghalt 1715. Jún. 13. Kolozsvárt. –Munkája: *De origine et progressu cultus et lacrymis prodigiosis Claudiopolitanae iconis B.V. Mariae*, ClaudiopoliKéziratban maradt: *Dissertatio historica de Dacia Mediterranea 1699* (a gyulafehérvári Batthyányi könyvtárban); *Epistola de missionibus in Transsylvania, Claudiopoli 1711 scripta* (A bécsi cs. könyvtárban)'. După cum indică el însuși, Szinnyei și-a cules informațiile din: Horányi², Fejér³, Stoeger⁴, Beke Antal⁵.

0.1.1.1 A. Horányi⁶ spune: 'BSENSKI (RUDOLPHUS) Szakoltzensis, Ignatianus quondam Sodalis; Vir in Historia Hungariae, quam sibi adornandam sumpserat, versatissimus. Operi suo, quod immortalis fuerit, magnopere dolendum. Prostabant usque ad dissolutionem Sociorum Timaviae in Museo historico plura eius adversaria Mss, quae saepius laudavit Cl. Schmitt in *Archi-Episcopis Strigoniensibus* pag. 48 et Timon in *Epit. Chronol.* pag. 115'.

0.1.1.2 La G. Fejér⁷, în cadrul colecției Hevenesi, sunt pomenite: 'Tomus XV. seu DDD. continet Samoscii Historiam rerum Transilvanicarum MS-tam Libris sex. Accesit Sylloges rerum Ecclesiasticarum in Transylvania Auctore R.

¹ J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, I/1, Budapest, 1890, p. 1890, coll. 1-2.

² *Nova memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum* quam excitavit Alexius Horányi Hung. Budensis Cler. Reg. Scholarum Piarum, Pars I. A-C, Pestini, Typis Matthiae Tratner. M.DCC.XCII.

³ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, studio et opera Georgii Fejér bibliothecarii regii, tomus quintus, volumen II, Budae, Typis Typogr. Regiae Universitatis Hungariae 1829, *Praefatio*, pp. 10 sqq. și tomus sextus, volumen I, Budae, 1830, *Praefatio*, pp. 15 sqq.

⁴ Joan Nep Stoeger S.J., *Scriptores Provinciae Austriacae S.J.*, Viena, 1856, p. 41.

⁵ *Index manuscriptorum bibliothecae Batthyaniensis dioecesis Transylvaniensis*. Az erdélyi egyházmegyei Batthyány-Könyvtár kéziratai névsora. Kiadta Beke Antal könyvtáros, G. Fehérvár, 1871.

⁶ A. Horányi, *op. cit.* (vezi nota 2), p. 601.

⁷ G. Fejér, *op. cit.* (vezi nota 3), VI/2, *Praefatio*, p. 14.

Bzentzky <sic!> S.I.; Tomus XXIII. seu FFF. continet collectanea Ecclesiam Transylvaniae concernentia, per Historiophilum R.B.S.J.'. Iar în cadrul colecției Kaprinay⁸: 'Tomus XLIX. –L. Complectens ... 6) Rud. Bzenszki S.J. adnotationes Historicas de Transilvania'.

0.1.1.3 Stoeger⁹, puțin mai nuanțat, spune: 'BZENSKY Rudolphus, Hungarus, Szakoltzae 27. Oct. 1631, natus, aet. 15. in provinciam Bohemicam cooptatus et hinc in Austriacam translatus, 4 vota professus, multa praeclarus in Dacia ad Fidei Catholicae incrementum et animarum salutem egit; et acerbissimus articulorum doloribus per plures annos vexatus, pie obiit Claudiopoli 13 Jun. 1715, aet. 64 <?!>. In historia Daciae versatissimus, et a. N. Schmitt, Sam. Timon et Sochero, qui eo multum usi, laudatus, edidit latine: Bipartita Historia Transylvaniae et Societatis Jesu in ea militantis, quam *Syllogismaeam* (sic!) vocat *Ecclesiae Transylvanicae*, Claudiopoli, typis Academicis <?>; *De origine et progressu cultus et Lacrymis prodigiosis Claudiopolitanae Iconis B.V. Mariae*. Ibid.. Reliquit plura Msc. inter quae: *Epistola de Missionibus in Transylvania Claudiopoli 1711 scripta*, in Bibliotheca C.R. Vindobon. Tomo III. Recens. Scwandtner, num. 2096 servatur'.

La Beke¹⁰, apare la poziția 163: *Dissertatio Historica, P. Rudolphi Bzenszki e Soc. Jes. de Dacia Mediterranea*, cum indice Ms. anni 1699., in fol. fol. 216. Așa cum arată Dr. Erdélyi Károlyi, în studiul său din *Erdélyi Múzeum*¹¹: 'A cím nem pontos. A munkának tulajdonképen nincs is egységes címe. A "proloquium" elé egy későbbi kéz odaírta: *Manuscriptum R.P. Rudolphi Bzenszky e Soc. Jesu Castrensis 1699*. Erről a Bzenszky nevű jézuita tábori apról megemlékeznek Horányi (NM), Fejér (CD), Stoeger (Scriptores), Beke (Index Manuscriptorum), Szinnyi (MIE); mind nagyon soványan. Pedig nagyon érdemes ember a maga körében, s mint kortárs történetíró, mindenesetre figyelemre méltó. Bennünket azért is érdekel, mert a kolozsvári rendháznak is tagja volt s itt is halt meg'. Deși autorul studiului se înșeală în privința unității titlului operei lui Bzenszky, deoarece nu își pune problema existenței unor variante manuscrise ale acesteia: titlul complet apare în manuscrisul KJ nr. 319 din *Collectio maior manuscriptorum historicorum*, aflată la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca, în care numele este întregit de József Kemény, deoarece la început se pare că apăreau doar inițialele R.B.S.J.: *Syllogimaea Transylvanae Ecclesiae per Historiophilum Anagnosten R<udolphum> B<zenczki> Societatis Jesu in Castrensibus Stativis Collecta et pro Strena Novi Anni Sacris Commilitonibus in Transylvaniam Advenis Praesentata Anno Revertentis in Transylvaniam Vi Iniqua Inhibitae sed Rursus Repetitae Societatis Jesu*, la care contele a adăugat az az 1699; același titlu apare și în variantele manuscrise aflate în *Collectio Hevenesiana*,

⁸ *Ibidem*, vol. VI/1, *Praefatio*, unde se trece în revistă conținutul colecției Kaprinay, la pp. 18-19.

⁹ Stoeger, *op. cit.* (vezi nota 4), p. 41. Informațiile lui Stoeger sunt reluate de Sommervogel Carlos SJ în *Bibliothèque de la Compagnie de Jesu*, nouvelle edition ..., Bibliographie, tom. II, Bruxelles-Paris, MDCCCXCI, col. 480.

¹⁰ A. Beke, *op. cit.* (vezi nota 5), pag. 18.

¹¹ K. Erdélyi, *Bzenszky Rudolf (1631-1715)*, în *Erdélyi Múzeum*, XIX/1902, p. 187.

citare de Fejér: interesant este faptul că bibliotecarul *Universitatis Regiae Scientiarum Budapestinensis* a indicat drept autor al operei din *tomus XV* sau *DDD* pe ... R. Bzentszky S.J., deși în realitate, pe foaia de titlu a manuscrisului apar inițialele R.V.S.J.; de asemenea, titlul este redat inexact de către Fejér: *Sylloges rerum Ecclesiasticarum in Transylvania*; în condițiile în care pentru varianta aceleiași opere din *tomus XXII* sau *FFF*, G. Fejér nu mai intuiește adevărul privind autorul care se ascunde în spatele inițialelor R.B.S.J., iar titlul indicat de el este, de asemenea, foarte aproximativ în comparație cu cel trecut în realitate pe foaia de titlu – același cu al manuscrisului din colecția lui J. Kemény : *Collectanea Ecclesiam Transylvaniae concernentia*, tragem concluzia că acesta a cercetat cu superficialitate manuscrisele cu pricina și, deși a intuit în parte că este vorba despre opera lui Bzenszky, a fost până la urmă inconsecvent. Menționăm faptul că nici în cataloagele tipărite ale manuscriselor aflate în colecțiile *Bibliothecae Universitatis Regiae Scientiarum Budapestinensis* nu s-a făcut lumină în privința celor două manuscrise care cuprind *Sylogimaea* ...: cel din *tomul XV*, *Collectio Hevenesiana* apare în indice la intrarea ‘Anagnostes’, iar cel din *tomus XXII* al aceleiași colecții apare în indice la intrarea ... *Sylogimaea Transylvaniae Ecclesiae*¹², dovadă că ele n-au fost percepute ca fiind una și aceeași operă și având același autor! În ceea ce privește însemnarea făcută de o mână mai târzie deasupra titlului *Proloquium* din manuscrisul de la ‘Batthyaneum’, ea aparține copistului care a transcris varianta finală a operei lui Bzenszky (cel puțin primele șase cărți) și care poartă denumirea de manuscrisul franciscan nr. 449, aflat la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca; acesta poartă titlul ... *Manuscriptum R.P. Rudolphi Bzenszky e Soc. Jesu Castrensis 1699*.

0.1.2 Nici în articolul consacrat lui Rudolph Bzenszky de către Gulyás Pál în continuarea dicționarului lui József Szinnyei¹³ (p. 352, col. 2), nu se aduc date noi privind biografia iezuitului, directorul din 1942 (data apariției lexiconului său *Magyar írók élete és munkái*) al Muzeului Național Maghiar și profesorul, pe atunci, la Universitatea Catolică Pázmány din Budapesta, insistând mai mult asupra așa zisei opere tipărite a lui Bzenszky: *Bipartita historia Transylvaniae et Societatis Jesu in ea militantis, quam syllogismaeam vocat Ecclesiae Transylvaniae*, pe care o consideră a fi de fapt identică cu lucrarea rămasă în manuscris de la ‘Batthyaneum’! De menționat că Szinnyei nici măcar nu pomenește această lucrare printre operele tipărite ale lui Bzenszky.

0.1.3 Într-o altă lucrare a lui Szinnyei, informațiile despre Bzenszky sunt și mai sumare: ‘Bzenszki Rudolf, tudós jezsuita és történetíró. Molnár János (Magy. Könyvh. VIII. 1796.20.)’¹⁴.

¹² *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scientiarum Universitatis Budapestinensis*. Tomus II. Pars IV Index. Index alphabeticus et chronologicus cum tabula ad tomus II, Budapestini, Typis typographiae Universitatis Budapestinensis, 1910.

¹³ Pál Gulyás, *Magyar írók élete és munkái*. Megindotta: id. Szinnyei József, új sorozat ..., IV. kötet, Brediceanu Kajusz – Cseglédy Rózsika, Budapest 1942, p. 352, col. 2.

¹⁴ *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertoriuma*, p. 372.

0.1.4 În fine, în *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*¹⁵, singura informație nouă este aceea referitoare la originea moravă a familiei de condiție medie din care se trăgea Bzenszky: 'BZENSZKÝ, Rudolf – historik, náboženský spisovatel' (27. 10. 1631 Skalica. okr. Senica – 13. 6. 1715 Cluj, RSR). Pochádzal pravdepodobne z čes. meštianskej rodiny. R. 1646 vstúpil v Čechách do jezuitského rádu, študoval na rádových školách. Pôsobil najmä v Sedmohradsku. Autor hist. a náboženských prác zameraných predovšetkým na obranu pôsobenia jezuitov v Sedmohradsku, v rkp zanechal prácu o stedovekej Dácii. *Dielo*: Bipartita historia Transylvaniae et S.J. in eo militantis, quam sylogisma eam vocat ecclesiae Transylvanicae. Cluj b.r.; De origine et progressu cultus et lacrymis prodigiosis Claudiopolitanae iconis B.V. Mariae. Tamže b.r.; *rukopisy*: Dissertatio historica de Dacia Mediterranea (1699); Epistola de missionibus in Transylvania (1711). *Literatura*: Stoecker, *Scriptores provinciae Austriacae S.J.* Viedeň 1856, s. 41; Szinnyi 1, s. 1439'.

Deși Horányi îl numea 'Vir in historia Hungariae, quem sibi ornamdam sumpserat, versatissimus'¹⁶, iar Károly Erdélyi consideră că este vrednic de atenție: 'Pedig nagyon érdemes ember a maga körében, s mint kortárs történetíró, mindenesetre fygelemre méltó'¹⁷, lipsa cercetărilor aprofundate în privința surselor, genezei, răspândirii și impactului produs de opera sa istorică au contribuit din plin la rămânerea sa în obscuritate.

0.2 Opera de căpătâi a lui Bzenszky rămâne *Sylogimaea Transylvanae Ecclesiae Libri Septem*¹⁸, la care a lucrat vreme îndelungată, trudind din greu la adunarea de date esențiale privind istoria îndelungată a Transilvaniei și mai ales la culegerea de informații privitoare la organizarea eccleziastică, confesiunile și, în special, soarta misionarilor iezuiți în 'Țara de dicolo de Păduri'. Aceste date le-a găsit fie în operele istoriografilor 'latini' (maghiari, care au scris în limba latină) și sași sau germani, de unde titlul de *Sylogimaea seu Collectanea*¹⁹ dat operei, adică 'culegere sau colecție de texte istorice', fie le-a cules din experiența directă, în vreme ce colinda ținuturile Transilvaniei, la Bistrița și Brașov, alături de cătanele cezaro-crăiești, cărora le era părinte spiritual, sau la Cluj, alături de confrății săi iezuiți, contribuind probabil din plin la renașterea academiei iezuite din străvechea urbe, prin cultura sa impresionantă și prin profunzimea spiritului său²⁰. Această

¹⁵ *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, I, Martin, "Notica slovenska" 1996, p. 358.

¹⁶ A. Horányi, *op. cit.* (vezi nota 2), p. 601.

¹⁷ K. Erdélyi, *op. cit.* (vezi nota 11), p. 187.

¹⁸ Titlul prescurtat, dat de noi, pentru titlul indicat pe foaia de titlu a manuscrisului KJ nr. 319. A se vedea nota precedentă, precum și studiul nostru *Pe urmele lui Rudolph Bzenszky S.J.. Prolegomene la o ediție critică a operelor sale*, în "Annales Universitatis Apulensis", vol. II, 1999.

¹⁹ Vezi precuvântarea la *Sylogimeae*, f. [1]^r-[1]^v: 'Latinos certe ac Germanicos hujus Regionis Historiographos tam avide ad perlegendum conquisivi, ut vix credam in Transylvania reperivi, quos non perlustrassem. Horum itaque auctoritate fulcientur mea *Sylogimaea seu Collectanea*, anti-aereticam Transylvaniae Historiam concernentia'.

²⁰ *Ibidem*, f.[1]^r: 'Fiebat enim, ut cum in Castrensibus motibus, hybernisve Stativis, praesidia ac stationes Caesareae in Transylvania Militiae late obirem (de meo Castrensi munere rem sacram

operă se dezvoltă, prin urmare, pe două planuri concepute inițial în mod distinct, dar care apoi pe parcursul redactării manuscrisului, care depășește cu mult caracterul de simplă compilație, se întrepătrund. Lucrul acesta l-a remarcat, de fapt, și Stoeger, care caracterizează opera pe care autorul însuși ‘*Syllogismeam vocat Ecclesiae Transylvanae*’ drept ‘Bipartita historia Transylvanae, et Societatis Jesu in ea militantis’²¹. Astăzi se știe că Bzenszky a redactat în mai multe etape *Syllogismae* ..., putând cu certitudine ști care au fost acestea, pe baza cercetării manuscriselor descoperite și care, în urma stabilirii identității autorului precum și a legăturilor ‘genetice’ și cronologice dintre ele oferă tabloul complet al compunerii unei opere istorice demne de o cunoaștere mai apropiată și mai profundă:

0.2.1 Mai întâi, Bzenszky a alcătuit o schiță (*synopsis*) a istoriei Transylvaniei, pe care a împărțit-o în patru ‘vârste’ (*aetates*), care să-i ofere un cadru solid pentru scrierea, mai apoi, a istoriei eccleziastice a acestei provincii care exercita asupra sa o atracție fascinantă și plină de farmec. Acesta era deci țelul practic al opusculului *Quatuor Aetates Transylvanae*²². În această schiță, Bzenszky a valorificat lecturile sale privitoare la istoriografia Transylvaniei, dintre care majoritatea fuseseră tipăriți, a folosit unele manuscrise inedite (surse narrative,

administrans) simul per huiusmodi itinera non mediocrem Regionis Antiquitatem experientiam nanciscerer’.

²¹ Stoeger, *op. cit.* (vezi nota 4), p. 41. Este interesant că despre această operă, al cărei titlu a fost perceput greșit de Carlos Sommervogel, autorul scurtei fișe bio-bibliografice a lui Bzenszky din *Bibliothèque de la Compagnie de Jesus*, nouvelle édition, Bibliographie, tom. II, Bruxelles-Paris, MDCCCXCI, col. 480, drept *Bipartita Historia Transylvanae, et Societatis Jesu in ea militantis, quam Syllogismaeam vocat Ecclesiae Transylvanae*, ni se spune că ar fi fost tipărită ‘Claudiopoli, typis academicis’, fără să se specifice anul. Pál Gulyás se îndoiște de autenticitatea informației (*op. cit.* – vezi nota 13-, p. 352, col. 2): ‘Backer-Sommervogel még a következő, nyomtatásban megjelent munkáját emliti: Bipartita historia Transylvanae et Societatis Jesu in eo <sic!> militantis, quam syllogismaeam vocat Ecclesiae Transylvanae. Kolozsvár, mikor? de ez valószínűleg azonos a sz. eml. gyulafejervári kézirattal’. Dar, ‘tim, din alte surse (Zoltán Ferenczi. *A kolozsvári nyomdászat története*, Kolozsvár, 1896, cap. 2) că tipografia Academiei iezuite de la Cluj a fost înființată de abia în 1727 și a funcționat până în 1773, când a fost desființat ordinul iezuit. Or, Bzenszky a murit în 1715! Oricum, atâta timp cât opera tipărită nu iese la iveală de nicăieri și nu este pomenită nici de Károly Szabó, problema ei rămâne scufundată în mister, singura certitudine rămânând opera manuscrisă, cu cele cinci variante ale ei: Mss. nr. 519, Szentiványi (*signatura recens IX/123*) de la ‘Bathyanum’; cele două manuscrise de la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca: ms. KJ nr. 319 din *Collectio maior manuscriptorum historicorum Josephi Comitiss Kemény* și ms. f. nr. 449; cele două manuscrise din *Collectio Hevenesiana* de la Biblioteca Universității din Budapesta: cel din *tomus XV seu DDD* (atribuit deja de către Fejér lui Bzenszky) precum și cel din *tomus XXII seu FFF*, care trebuie atribuite tot lui Bzenszky.

²² Se cunosc, la ora actuală, două copii manuscrise ale acestei ‘schițe’ istoriografice: o copie făcută, probabil, în sec. al XIX, care a fost găsită în biblioteca parohială din Belfir, jud. Bihor și care a aparținut lui Vincze Bunyitay (actualmente, codicele se găsește la Filiala Bihor a Arhivelor Naționale), precum și o copie din sec. XVIII care se găsește la Biblioteca ‘Teleki Samuel’ din Târgu-Mureș, Ms. Teleki 191, 40, 1471. Ambele copii sunt îngrijit caligrafiate, scrise cu cerneală aurie, rândurile frumos aliniate, fiind încadrate în chenar. În schimb, manuscrisul Teleki reprezintă o variantă mai dezvoltată și prezintă mai puține greșeli de conținut decât manuscrisul de la Oradea, care este plin de greșeli, unele chiar grosolane!

predici, legi, decrete) și, mai ales, și-a folosit multiplele cunoștințe de cultură europeană dobândite în școlile iezuite pe care le frecventase²³.

0.2.2 O dezvoltare a schiței încropite în *Quatuor Aetates Transylvaniae* o reprezintă, se pare, *Transylvaniae Aetas Quarta continens Memorabilia De Principibus Transylvaniae et Varietate Religionum*, a cărei prefață este datată Bistricii, Ci<vi>t<a>te Trans<sylva>niae / d<ie> 1. Ianuarii 1694. Numele autorului nu apare pe foaia de titlu²⁴, ci la sfârșitul precuvântării, în colțul din dreapta jos, paralel cu datarea, apar siglele R.B.S.I., care sunt explicate deasupra rândului astfel: h<ic> e<st> Rudolphus Bzensky²⁵. O variantă a acestei opere, mult mai îngrijit scrisă, cu paginile încadrate într-un chenar gros, se găsește la Alba Iulia, între manuscrisele bibliotecii 'Batthyaneum', numele autorului fiind identificat de către Robert Szentiványi, pe baza comparării textului cu *Syllogimaea* ...²⁶. Pe foaia de titlu stă scris *Aetatis / Quartae / Transylvanus / Ana- / -gnostes. / Anno Christi 1694*²⁷. Din cele optsprezece capitole ale operei, atrage atenția primul, care se intitulează *Orthodoxae Religionis Antiquitas in Tran<sylva>nia*, și care tratează, de fapt, trei probleme distincte, a căror cronologie este suficientă pentru a stârni discuții aprinse: 1. *Graecus Orthodoxus Valachorum ritus, ante ritum Romanum in Trans<sylva>niam illatus fuit*. 2. *Romanus ritus ex Hungaria huc inductus, ritum graecum propagari patitur*. 3. *Inter Catholicos haeretici seminantur post quadragintos annos*. Ni se prezintă aici, în nuce, întreaga istorie religioasă a Transilvaniei. Restul capitolelor sunt consacrate, pe de o parte, lui

²³ A se vedea lista bibliografică întocmită de Bzenszky, în *Quatuor Aetates Transylvaniae*, ff. 4/a-5/b.

²⁴ Se observă un efort de structurare și mai riguroasă din partea autorului: *Transylvaniae / Aetas Quarta, / continens Memorabilia, / De Principibus Transylvaniae, / et / Varietate Religionum, / quae / Transylvanus Anagnostes, / seu, / Transylvaniae Historiographorum<um> Lector, / distributa / in Dialexes, / annotavit atque coordinavit* (p. 307).

²⁵ Manuscrisul este pomenit de Adolf Armbruster în lucrarea sa 'Romanitatea românilor. Istoria unei idei', atît în ediția întâi din 1972 (p. 175, nota 65), cît și în ediția a doua, augmentată și îmbunătățită, din 1993 (p. 192, nota 66): actualmente acest manuscris se găsește la Arhivele Naționale, Filiala Sibiu, Varia II/5, to. 8, pp. 307 – 371. Având în vedere că filele manuscrisului sunt numerotate, cu excepția foii de titlu, cu cifre cuprinde între 1 și 33, sfîrșitul precuvântării lui Bzenszky se află pe fila [1]^v.

²⁶ *Catalogus concinnatus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyanyanae exoratus per Robertum Szentiványi, editio quarta retractata, adacta, illuminata, Szeged Hungariae 1958: Nr. 539 (p. 260), poziția a) [Rodolphus Bzenszky S.J.] Transylvanus Anagnostes seu Transylvanus Historiographorum Lector: De principibus Transylvaniae et varietate religionum in Transylvaniam introductarum. Fol. [1]^r Bistritiae civitate Transylvaniae 1. Ian. 1694, comparat cu nr. 519 – Rudolphus Bzenszky S.J. Syllogimaea seu Collectanea Transylvanae Ecclesiae. Titlul lucrării de la nr. 519 este stabilit de către Szentiványi pe baza precuvântării, care, de remarcat, este identică cu cea din *Transylvaniae Aetas Quarta* ... !*

²⁷ Pe fila [1]^r a manuscrisului. Față de manuscrisul de la Sibiu, acesta mai prezintă, între ff. [1]^v și [5]^v și *Transylvani Anagnostae Dialexeos Primae Index*, după care urmează textul propriu-zis, între ff. [6]^r și [42]^v. Titlul propriu-zis al lucrării apare de abia pe f. [6]^r: *Transylvanus Anagnostes / seu / Transylvaniae Historiographorum Lector / memorabilia annotans, et coordinans. / Transylvaniae Aetas Quarta / De Principibus Transylvaniae / et / Varietate Religionum / in Tran<sylva>niam introductarum*, după care urmează *Praefatio*, adică precuvântarea. Această lucrare i-a scăpat lui Armbruster.

*Ioannes de Zapolja / Transylvaniae Vajvoda*²⁸, iar pe de alta dezvoltării ‘erezilor’ în aceste locuri (în principal, a luteranismului)²⁹, precum și luptei regilor Ungariei și a prelaților catolici împotriva acestora³⁰. Majoritatea acestor probleme vor fi reluate, sub titluri aproape identice, în cartea a a treia din *Syllogimaea* ...³¹, precum și în cartea a patra a aceleiași opere³². O a treia variantă a acestei lucrări a fost copiată după original din porunca istoriografului Josephus Carolus Eder, care de altfel i-a fixat și titlul, pe care îl preia și Kemény, care a intrat în posesia manuscrisului: *Anagnostes Transylvanus, Historiam reformatae Religionis in Transylvania complexus. Auctore R.P. Rudolpho Bzenszky. –1499-1540*³³.

1. *Proloquium (Praefatio)*³⁴, în *Transylvaniae Aetas Quarta* ...) pentru *Syllogimaea Transylvanae Ecclesiae* ... este datat: *Coronae, pridie Kalendas*

²⁸ Caput 2. *Ioannes de Zapolja ambitiosus, ac immitis Tran<sylva>niae Vajvoda*; Caput 13. *Ioannes de Zapolja Pseudo Rex Episcopatus tradit viris secularis status*; Caput 15. *Ferdinandus Archi Dux coronatur legitime Rex Hungariae, Ioannem pellit in exilium*; Caput 16. *Ioannes Pseudo Rex Tran<sylva>niam sub Turcar<um> tributum redigit, sacraque Hungariae Corona donatur a Solimano*; Caput 18: *Ioannis de Zapolja varia fortuna, et mors*.

²⁹ Caput 3. *Ioanne Vajvoda irrepsit in Tran<sylva>niam Lutheranismus*; Caput 4. *Haereses intulerunt confusionem Tran<sylva>niae*; Caput 5. *Cibinium (Hermanstadt) Tran<sylva>niae Civitas Lutheri libellis prima corumpitur*; Caput 6. *Prima Cibiniensium Apostasia hypocritice apud Effigiem Crucifixi publicatur*; Caput 7. *Lutheranismus Cibinii invalescit et propagatur*; Caput 10. *Magistratus Cibiniensis assistit Lutheranis*; Caput 11. *De Venerabili Capitulo Cibiniensi, et gravaminibus ob Lutheranismum*; Caput 12. *Proelium Turcicum ad Mohacz Ecclesiae noxium, Ludovico Regi infaustum, Lutheranismum faustum*; Caput 17. *Lutherani Catholicos Cibinio expellunt*.

³⁰ Caput 8. *Querelae et Decreta contra Lutheranismum*; Caput 9. *Litterae Archi Episcopi Strigoniensis ad Clerum Cibiniensem, et Brassoviensem, contra invalescentem Lutheri sectam*; Caput 14. *Ioannes de Zapolja Reo Nomine, et Edicto proscribit Cibinio Lutheranismum, sed inefficaciter*.

³¹ *Syllogimaeorum Transylvanae Ecclesiae Liber Tertius: De Transylvanis in Haeresim Lutharanam Prolapsis*.

³² *Syllogimaeorum Transylvanae Ecclesiae Liber Quartus: De augmento Haeresum vivente Stephano (nominato deinceps Ioanne Sigismundo) filio Ioannis de Zapolja*.

³³ Ms. KJ 58, în *Collectio minor Manuscriptorum Historicorum*. Tomus XXII poziția a treia. Copie de la sfârșitul secolului XVIII, cuprinzând 44 ff., cu una mai mult decât exemplarul de la Alba Iulia. Având în vedere faptul că titlul dat de către Eder diferă de cel dat de Szentiványi manuscrisului de la ‘Baththaneum’, ca și de cel al manuscrisului de la Sibiu (în ciuda conținutului identic: chiar și titlurile celor optsprezece capitole sunt identice), deducem că acesta a fost copiat după original (așa cum pretinde Eder) dar că acest original nu este exemplarul de la Alba Iulia, în ciuda aspectului îngrijit al scrierii, pentru că acesta are un titlu, chiar dacă nu apare pe prima filă, ci de abia pe fila a șasea. Exemplarul de la Sibiu pare o variantă mai veche, având în vedere scrisul mai neîngrijit (se disting chiar mai multe mâini!) și unele ștersături și corecturi care apar în mai multe locuri. Iată ce spune contele colecționar în al său *Monitum*, care precede textul lui Bzenszky: ‘Rudolphus Bzensky sacerdos Societatis Jesu, et Castrensis Capellanus conscripsit opus hoc (teste eius Praefatione) Bistricii a<nn>o 1694. Exemplar isthoc meum fuit olim proprium Josephi Caroli Eder, qui non solum propria sua manu titulum huic manuscripto adscripsit, sed isthoc exemplar ex idiographo auctoris describi eciam fecit. – Apographa (rarius quidem obvia) scatent mendis innumeris. Opusculum ipsum vel imprimis usui esse potest in concinnanda historia, et fatis Jesuitarum in Tran<silva>nia explicandis. – Citatur a Timone in Epit: ad A<nnu> 1524’. Kemény intuiește perfect rostul și destinația opusculului! Se pare, însă, că Timon a citat din *Syllogimaea*.

³⁴ În Ms. KJ 319, titlul *Praefatio* este tăiat și se scrie deasupra *Proloquium*, care apoi se perpetuează în toate exemplarele din *Syllogimaea* ..., care sunt în număr de patru: ms. nr. 519 de la Alba Iulia, dezvoltat din cel al lui Kemény, ms. din *Collectio Hevenesiana*, tomus XV, identic cu cel al lui Kemény (lipsește cartea a șaptea, mâinile care redactează textul sunt aceleași, corecturile și adăugirile

Ianuaris, Anno Christi 1699. Textul lucrării, în stadiul în care se găsea el la 31 decembrie 1699, urma să fie citit solemn în fața militarilor austrieci și a coreligionarilor eruditului părinte Bzenszky drept dar pentru Anul Nou³⁵ care, chiar de a doua zi, întâi ianuarie, deschidea un nou secol, unul care readucea speranța pentru catolici și în primul rând pentru părinții iezuiți, care își regăsiseră odată cu tradiționalul veșmânt negru și școlile căzute în paragină și uitare, iar numărul celor întorși la vechea credință începuse să crească simțitor. Pe parcursul a șase ani se ajunsese de la modesta schiță a celor patru vârste ale istoriei Transilvaniei, dedicată unui ‘benevolus lector’ la o ‘antihaereticam Transylvanae Historiam’ dedicată unui ‘catholicus lector’. Nici nu se putea un dar mai plin de folos și mai spiritual pentru începutul veacului de aur al Societății lui Isus! Observăm deci, o schimbare de ton și de eficiență demnă de un adevărat spirit militant catolic, care făcea din iezuitul de origine moravă un prozelit de frunte al renașterii catolice și al reformei morale în spiritul decretelor tridentine. Conștient de dificila, dar nobila misiune pe care o avea, acesta va străbate toată Transilvania contribuind cu toată forța credinței sale nețârmurite în Christos și în Născătoarea de Dumnezeu (*Virgo Deipara*, cum obișnuia să o numească), făcând totul *ad maiorem Dei gloriam* (cum învățase de la părintele spiritual al ordinului în care intrase, Ignățiu de Loyola³⁶), în ciuda faptului că se afla la o vârstă destul de înaintată (avea 57 de ani când a venit în Transilvania) și că suferea de artroză, după cum ne relatează Stoecker. Dar cel mai

sunt identice); ms. din *Collectio Hevenesiana*, tomus XXIII, provenit de la Tyrnavia, unde Hevenesii fusese într-o vreme rector al Academiei iezuite: cărțile 1-6 sunt scrise îngrijit de aceeași mână, care adaugă la sfârșitul cărților ornamente sofisticate, circulare, foarte greu de executat; cartea a șaptea este scrisă, parcă, de mai multe mâini, printre care se găsește și mâna cu scrisul mărunț și puternic aplicat spre dreapta care redactează o mare parte din manuscrisul Kemény; ornamentele circulare specifice se regăsesc în ms. f. nr. 449 (provenit din Custodia fraților minorități de strictă observanță; actualmente la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca), mai puțin titlul și inițialele R.B.S.J. cu care era redat numele autorului. În rest, primele șase cărți sunt scrise de aceeași mână cu cea din manuscrisul Hevenesii din tomus XXIII, iar cartea a șaptea de aceeași mâini. Secvența care ține loc de titlu pentru acest manuscris apare scrisă de mâna care redactează primele șase cărți atât ale acestui manuscris, cât și ale celui provenit de la Tyrnavia, deasupra titlului *Proloquium*, pe prima filă a manuscrisului nr. 519 Sentiványi de la ‘Battyanium’: *Manuscriptum R.P. Rudolphi Bzenszky e Soc. JESU / Castrensis 1699*. Putem deci deduce că așa zisul manuscris franciscan a fost realizat după cel care acum se află la Alba Iulia, la fel ca și cel care a ajuns la Tyrnavia, credem noi trimis de însuși Bzenszky bunului său prieten și confesor G. Hevenesii S.J., singura diferență între cele două manuscrise, realizate în paralel fiind în privința titlului!

³⁵ Titlul complet al operei, așa cum apare el în manuscrisul 319 din *Collectio maior manuscriptorum historicorum Josephi Comitis Kemény*, tomus XV, arată limpede acest lucru: *Syllogimae Transylvanae Ecclesiae per Historiophilum Anagnosten Rudolphum Bzenszky Societatis Jesu in Castransibus Stativis Collecta et pro Strena Novi Anni Sacris Commilitonibus in Transylvaniam Advenis Praesentata Anno Revertentis in Transylvaniam vi iniqua inhibita sed rursus repetitae Societatis Jesu*. O radicalizare a tonului autorului este vizibilă prin adăugarea determinatului *antihaeretica* pentru *historia* și canalizarea mesajului dinspre un cititor binevoitor și îngăduitor față de modestia proporțiilor care caracterizează opusculul de debut al lui Bzenszky înspre unul cu o poziție fermă în a cărui conștiință să rezoneze toate nedrețățile și atrocitățile săvârșite de ereticii care au sfâșiat trupul mistic al lui Christos!

³⁶ Varianta în limba greacă a acestei deize a ordinului ignațian apare pe foaia de titlu a opusculului *Quatuor Aetates Transylvanae*.

mult și-a împărțit activitatea între *Corona* și *Claudiopolis*³⁷. La Brașov îl ținea probabil datoria sa de păstor spiritual al oștenilor maiestății cezaro-crăiești, iar la Cluj mergea pentru a contribui cu profunzia sa cultură la renașterea Academiei iezuite de aici. Se pare că s-a și stabilit până la urmă în această urbe, în care mai sângerau încă rănilor cauzate de răzmerița unitarienilor de la începutul veacului trecut, iar *status Catholicus* era în mare suferință, orașul fiind chemat îndeobște *urbs Calviniana*. La Cluj va redacta el importanta *Relatio de Ecclesia Transylvana*, care într-o primă formă va fi trimisă confratelui său spiritual Hevenesi³⁸.

1.1 Textul din *Collectio Hevenesiana* a fost copiat de către Kemény, care însă îi schimbă titlul din *Relatio de Ecclesia Transylvana* în *De Statu / Transilvaniae / Relatio / P. Rudolphi Bzenszki Jesuitae / concinnata / Anno 1701. (ab a<nn>o 1687 – usq<ue> 1701)*³⁹, deși textul avea deja titlu, așa cum este trecut și în catalogul tipărit al Bibliotecii Regale de Științe din Budapesta. Pe pagina 1 a manuscrisului, există o însemnare autografă a lui Kemény care spune că manuscrisul original se găsește între manuscrisele lui Hevenesi⁴⁰, iar în privința importanței textului, spune în notița introductivă de pe pagina a doua că, deși, în principal se referă la istoria iezuiților în Transilvania între anii 1687 și 1701, el cuprinde și numeroase date istorice esențiale care nu se mai întâlnesc în altă parte⁴¹.

1.2 Putem deduce că cei care au alcătuit catalogul manuscriselor budapestane, inclusiv cele din *Collectio Hevenesiana*, nu știau că autorul operei

³⁷ În *Collectio Hevenesiana*, tomus VIII, se găsesc patru scrisori ale lui Bzenszky către Hevenesi din 1709-1710, expediate fie de la Brașov fie de la Cluj: *Coronae et Claudiopoli. Litterae nonnullae Rudolphi Bzenszky S.J. ad p. Gabrielem Hevenesi datae, de rebus variis Transylvanicis, historia ecclesiastica, de episcopatu Milkoviensi, de statu religionibus in Transylvania etc. pertractantes* (Originale), pp. 61 sqq.; în volumul XVI al aceleiași colecții, p. 49 se găsește o scrisoare a lui Bzenszky prin care îi trimite, de la Cluj, lui Hevenesi, aflat la la Viena, un manuscris intitulat *Compendiosa relatio de pricipibus Transylvaniae, ex reformata seu Calvinista religione, ab anno 1605 usque ad a<nnum> 1690*, aflat în același tomus XVI, pp. 41-48; *Litterae Rudolphi Bzenszky, ad P. Gabrielem Hevenesi (Vienna), quibus opus superius transmittit* (Originale); în fine, în aceeași colecție, tomus LXXXVII, se găsesc cinci scrisori ale lui Bzenszky către același Hevenesi înregistrate: 1709-1710 *Claudiopoli. Litterae Rudolphi Bzensky ad P. Hevenessy, circa diversas historiae ecclesiasticae Transylvaniae materias. De 7. Apr. 1710, 13 Febr. 1709 et 24 Ian 1710* (Originale), pp. 273 sqq.. În prefața în limba română a diplomatului lui Zsigmond Jakó, Erdélyi Okmánytár, vol. I (1023-1300), Akadémiai Kiadó, Budapest 1997, sub titlul *Colecții de izvoare culese de iezuiți*, p. 39, eruditul istoric și editor de documente istorice transilvane ne spune: ‘În depistarea izvoarelor transilvane, ajutorul cel mai de suflet al lui Hevenesi a fost un frate de ordin din Cluj, Bzenszky Rudolf (1631-1715). Din culegerea ambilor sunt păstrate câteva tomuri și în colecția de manuscrise a Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia.’

³⁸ Se păstrează în *Collectio Hevenesiana*, tomus XXIX seu GGG, iar în *Catalogus manuscriptorum Universitatis Regiae Scientiarum Budapestinesis*, vol. I/pars 2 apare doar cu titlul *Relatio de Ecclesia Transylvana*, fără a se indica autorul.

³⁹ Se găsește în *Collectio minor Manuscriptorum Historicorum*. Tomus XXII, la poziția a 9-a (Ms. KJ 64).

⁴⁰ *Habetur in Mss. Hevenesianis Tomo GGG. pag. 342.*

⁴¹ *Monitum*: ‘Relatio isthaec quae, licet praeprimis historiam Jesuitarum in Transylvania inde ab Anno 1687 usque 1701 feriat, multa tamen data historica alibi haud obvia repandit, ideoque haud exigui est usus relate ad historiam Transylvaniae illorum annorum. – superest inter MSS^{ae} Hevenesiana Tomo GGG pag. 342. unde eam descripsi. Josephus Kemény’.

manuscrise cu titlul *Relatio de Ecclesia Transilvana* este Rudolph Bzenszky S.J., în schimb Kemény ştia acest lucru. De unde? O posibilă explicaţie ar fi că el se afla deja în posesia manuscrisului pe care noi îl cunoaştem sub numele de Ms. KJ nr. 319, adică *Sylogimaea* ..., tocmai cel pe a cărui foaie de titlu întregise numele autorului, care se prezenta sub forma iniţialelor R.B.S.J., pornind de la o ipoteză a lui Pray, prizărită într-o notă dintr-o dizertaţie cuprinsă în *Dissertationes in Annales Veteres Hunnorum* ...⁴². Probabil că avea la dispoziţie deja şi varianta lui Eder pentru *Transylvaniae Aetas Quarta* ..., cu titlul schimbat, cum am văzut de istoriograf, şi comparând textele a putut stabili cu uşurinţă numele autorului. De aceea, surpriza cea mare apare atunci când punem alături textul din volumul XXIII din *Collectio minor Manuscriptorum Historicorum*, adică cel pe care l-a copiat Kemény de la Hevenes, cu textul manuscrisului intitulat ... *Relatio de Ecclesia Transilvana*, căruia contele îi indică drept autor pe acelaşi Bzenszky⁴³, deşi în manuscrisul propriu-zis (o copie din sec. XVIII, cum se indică în fişa de bibliotecă) nu este indicat numele autorului. Se poate constata cu uşurinţă că este vorba de aceeaşi operă cuprinsă în ambele manuscrise, numai că textul copiat de Kemény de la Hevenes este mai restrâns decât celălalt. Se deduce că pătimaşul colecţionar a făcut corectura pentru manuscrisul din *Collectio maior* pe baza celui din *Collectio minor* (acolo unde cele două texte se suprapuneau). În realitate, utilitatea comparării celor două variante ale ‘raportului’ lui Bzenszky cu privire la biserica transilvană, ne ajută să amendăm şi puţinele erori de transcriere ale lui Kemény,

⁴² Pe coperta I a manuscrisului, în partea interioară, sus, Kemény a scris: ‘Huius ms^{ti} meminit Pray in <<Dissertationibus in Annales vetere etc>> in folio pag<ina> 170 nota s’. Este vorba despre *Dissertationes / historico-criticae / in Annales Veteres / Hunnorum, Avarum / et Hungarorum / auctore / Georgio Pray, / et / MARIE THERESIAE / Augustae / honoribus dicatae / ab / Illustrissimo Domino Domino / Josepho Comite Erdödy / de Monyorókerék, / Sac. Caes. Reg. Majestatis Camerario, / dum idem / sub augustissimis auspiciis / in Academia Regia Theresiana / assertiones publice propugnaret, / lex / jure naturae, publico universali, gentium, / civili, canonico, feudali, ac criminali, / nec non / ex emendato computu cameratico. / Anno Salutis MDCCLXXIV / Vindobonae, / Typis Leopoldi Ioannis Kaliwoda / Aulae Imperialis Typographi, Dissertatio VII. in Annales Veteres, § XI: Armeni primum in Moldaviam, tum Transilvaniam delati. ‘His ad hunc modum illustratis, non faciam ab argumento quidquam alienum, si Armenorum, & Bulgarorum, qui Transilvaniam itidem colunt, tamquam obiter meminero. Illos ex Armenia in Moldaviam circa annum MCCCXVIII venisse, ac bona Principis illius terrae venia, in septem Moldavicas civitates, quas insigni templorum, coenobiorum, ac domuum structura nobilitarunt, receptos fuisse, Ms. Ecclesiae Transilvaniae historia, ex fide dignis monumentis perhibet. (s)’.*

Iar nota (s) spune: ‘Lib. V, cap. 15. auctor illius est e / nostra Societate, Capellanus olim Castren- / sis. Nomen nondum detexi. Nisi, quod / suspicor, forte sit. Rudolphus Bzenszki / S.J.’. Pray avusese probabil în faţă manuscrisul cu iniţialele R.B.S.J., deci varianta care a ajuns în posesia lui Kemény, şi nu varianta din tomus XV din *Collectio Hevenesiana*, unde apar iniţialele R.V.S.J.. Oricum este cert că citează din ... *Sylogimaeorum / Transylvanae Ecclesiae/ Liber Quintus: De vario religionis even- / tu sub successoribus / Principibus / ab Anno 1571 / ad 1690*, al cărei *Caput XV* se întitulează *De Armenis e Moldavia in Transilvaniam transmigrantibus*. Un argument în plus că Pray a văzut această variantă a operei lui Bzenszky este faptul că în varianta dezvoltată din aceasta, adică cea de la Alba Iulia, capitolul dedicat armenilor este al şaisprezecelea; iar în titlul cărţii termenul post quem este 1576 nu 1571!

⁴³ *Collectio / maior / Manuscriptorum historicorum. / Tomus XXIII. Poziţia 7, f. [4]^r: P. Rudolphi Bzenszky e S.J. Relatio de ecclesia Transilvana. ff. 63-78, pp. 364-397 ale volumului.*

stabilind, prin urmare, lecțiunile corecte (a se vedea notele anexate textului din *Collectio maior*, care surprind rezultatele comparării celor două texte).

2. Pentru descrierea conținutului și scoaterea în relief a datelor importante din punct de vedere istoric, vom lua firește în considerare textul mai elaborat, pentru ca, la urmă să revenim cu concluziile sintetice privind importanța textului și locul său în ansamblul operei lui Bzenszky.

2.1 Pentru reconstituirea datei și a locului unde a fost redactată *Relatio de Ecclesia Transilvana*, trebuie să luăm în considerare două pasaje cheie din text:

2.1.1 În § V, ni se spune că, deoarece scaunul episcopal a fost vacant vreme de un veac și jumătate, dieceza <catolică> de Transilvania era administrată, printre eretici, de către Vicarul general, care acum, în anul 1701, își are reședința în parohia Al Torja din Țara Secuilor⁴⁴.

2.1.2 Și mai limpede vorbește pasajul din § VI, în care Bzenszky ne spune că, acum, la sfârșitul anului 1701 *Domicilium Claudiopolitanum* al părinților iezuiți număra 12 persoane care purtau din nou propriul veșmânt negru⁴⁵. Acest pasaj ne indică cu și mai mare precizie data redactării (sfârșitul anului 1701) și locul (*Domicilium Claudiopolitanum*). În privința locului vom putea să aducem, mai încolo și alte argumente edificatoare.

2.2 Dintre cele paisprezece paragrafe în care este împărțit textul din *Collectio maior*, primele două lipsesc din varianta copiată de Kemény de la Hevenes. La fel se întâmplă și cu ultimul paragraf, cel care oferă o soluție practică pentru refacerea stării catolice în Transilvania⁴⁶.

2.2.1 Primul paragraf, care se referă la vechea stare a bisericii Transilvane⁴⁷, este o reluare în rezumat, a primului capitol din *Transylvaniae Aetas Quarta* ..., și a unei mari părți din cartea a doua din *Syllogimaea* ...⁴⁸, în care pe baza datelor din ‘*Annales Ecclesiastici*’⁴⁹ ni se spune că, în Transilvania, *fides Catholica* a fost cunoscută încă din secolul al IV-lea p.Ch., pe când sfinții Nicolae

⁴⁴ § V *Parochialis Transylvaniae Ecclesiae Status*, f. [66]^r: ‘Sede Episcopali per unum et dimidium seculum vacante, administrabatur Ecclesia Transylvana inter haereticos, per Generalem Vicarium, qui (nunc) A. 1701. in Parochia Siculorum Al Torja residet ...’.

⁴⁵ § VI <Status> *Claudiopolitanus, seu Colosvariensis*, f. [67]^r: ‘Quo circa nunc, sub finem Anni 1701. duodecim personas S.J. in proprio vestitu numerat Domicilium Claudiopolitanum’.

⁴⁶ § XIV *Remedium efficax pro incremento Status Catholici in Transylvania*. Textul din *Collectio minor*, copiat de Kemény din tomus GGG al colecției lui Hevenes începe deci cu ‘Anno 1687 sub finem Octobris Carolus Josephus Lotharingiae Dux Claudiopolim, cibinium et plerasque Tran<sy>lva>niae Civitates, ac Arces Caesareo praesidio munivit’ (prima frază din paragraful trei, cu unele mici variații) și sfârșește cu ultimele cuvinte din paragraful al treisprezecelea: ‘... spatium peraccommodum inter Portam Valachicam, et moenia Sylvosi montis radicem tangentia, quod humiles aliquot pauperum opificum erectae domunculae cum hortulis occupant’.

⁴⁷ § I *Vetus Transylvaniae Ecclesiae Status*.

⁴⁸ *Syllogymaeorum / Transylvaniae / Ecclesiae / Liber Secundus: De vetere / Transylvaniae / Religione*.

⁴⁹ Este vorba, după toate probabilitățile, de lucrarea lui Melchior Inchoffer S.J., *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae*, Romae, 1644. Informația este foarte surprinzătoare, atâta vreme cât se spune peste tot azi că ‘dacii’ au fost creștinăți de sfântul apostol Andrei. Desigur prin *fides Catholica* trebuie să înțelegem, în sens etimologic, credința universală în noua lege a mântuitorului Christos, cea care nu mai are nici o culoare etnică, așa cum avea legea vechiului testament a poporului lui Israel.

și Nicetas predicau cu succes vestea cea bună printre ‘daci’⁵⁰. Dar credința universală în Dumnezeu-Fiul, care s-a jertfit pentru mântuirea neamului omenesc, și care împreună cu Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Spiritul Sfânt alcătuiesc Sfânta Treime, o singură substanță divină în trei persoane, a fost pângărită de răspândirea printre geți și daci a învățăturilor episcopului goților Wulfila⁵¹, care propovăduia la Dunărea de Jos erezia călugărului Arie de la Alexandria, care nega Sfânta Treime, și care a dat naștere, prin aceasta, arianismului, astfel că, mai târziu, adepții unitarianismului vor fi numiți de către Bzenszky, în mod semnificativ, tot *Ariani*. Opera de reconvertire a ‘dacilor’ ar fi fost desăvârșită de către Sfântul Rege Ștefan I, care a rebotezat mulți daci, care fuseseră botezați în taină de către Wulphila. Acest scenariu este, de bună seamă, ecoul îndepărtat în timp, a ceea ce se va întâmpla la finele secolului al XVI odată cu revigorarea catolicismului prin venirea iezuiților într-o Transilvanie (peste tot, în *Syllogimaea* ... asistăm la reconvertiri masive, la reveniri de la rătăcirea ‘ariană’, ‘lutherană’ sau ‘calvină’ la credința cea dreaptă, propovăduită cu sfințenie și adâncă devoțiune de un Johannes Leleszi S.J., bunăoară, primul iezuit care a pășit în Transilvania și care la Cluj și la Alba Iulia a făcut să renască în scurt timp fiorul adânc al adevăratei evlavii) prăvălită în noroiul ereziilor. Înțelegem de ce ‘Viața Sfântului Ștefan’ este prezentată la începutul cărții a doua din *Syllogimaea* ...⁵², ca pildă de adevărată cuvioșenie și credință creștină curată, menită să contracareze rătăcirile și orbirea violentă a ereticilor care, sub pretextul că vor să ‘reformeze’ biserica lui Christos nu făceau în realitate, decât să sfâșie și mai mult trupul Mântuitorului, răstignindu-l din nou. Vedem un Bzenszky cunoscător al doctrinei stoice a ‘marilor ani’, cicluri cosmice, pe care le aplică la mersul istoriei, (de unde și folosirea de către el a termenilor *aetates* și *revolutiones*)

⁵⁰ Este interesant faptul că în continuarea textului propriu-zis al ‘Raportului despre Biserica Transilvană’ se găsește un altul, tot al lui Bzenszky, intitulat semnificativ *Observationes de Ecclesia Transylvanica*. Acesta este structurat în 12 paragrafe (transcrierea îi aparține aceluiași scrib), dintre care primul paragraf este intitulat *Primi Daciae Apostoli S. Nicolaus, et S. Nicetas Episcopi*. În continuare Bzenszky vorbește despre Primus Transylvaniae Episcopatus Agensis, seu Milkoviensis (§ II), prezentând apoi dubla subordonare arhiepiscopozană a Transilvaniei față de arhiepiscopiile de Strigoni și Caloce. Textul conține multe informații legate de organizarea ecclesiastică a Țării de dincolo de păduri, care se regăsesc și în *Syllogimaea* Iată ce spune Bzenszky în § I, f. [74]’: ‘Ab Anno Christi 300 usque ad 400um (quod erat quartum saeculum) convertebantur ad Catholicam fidem Daci, primum quidem a S. Nicola, dein a S. Niceta Episcopis, uti nos docent Annales Ecclesiastici. S. Nicolaus obiit A<nn>o 326 (eodem quo Nicaena Oecumenica Synodus a 318 Patribus, cui S. Nicolaus interfuerat, fuit celebrata) et Myram reversus ad Episcopatum in caelum abiit. Die 6ta Decembr<is> quem diem S. Ladislaus Hungarorum Rex iussit per Hungariam, anneq;aque Regna et Provincias festive celebrari, uti videre est L. 1 Decret. Regum Hung. Cap. 28, idque ut est credibile, gtatitudinis ergo, quod S. Nicolaus primum egerit Apostolum Daciae ad Coronam Hungariae devolutae. – De S. Niceta Episcopo, magno itidem Apostolo (qui Bessos, Getas, Scythas, Dacosque ad Catholicam fidem converterat) scribit S. Paulinus Nolanus’.

⁵¹ Printr-o confuzie răspândită în epocă, gotul Wulphila este considerat de origine ... getă: ‘Indidem habemus Gothos (Pannoniae Incolas) secundum aliquam sui partem in Moesiam digressos, eodem quatro seculo, sub Valente Imperatore, ab Ulphila Natione Geta, a Catholicis ad Arianos desciscende, ejusdemque Successoribus Arianis Episcopis, haeretica dogmata edoctos, a fide Catholica ad haeresin Arianam defecisse’.

⁵² *Syllogimaeorum Transylvaniae Ecclesiae Liber Secundus: De vetere Transylvaniae Religione., caput secundum. Vita sancti Stephani Primi Regis Hungariae: ex Horis Canoniciis.*

făcându-ne să ne gândim la romanticul Eminescu și la al său poem de mare suflu ‘Memento mori’. Desigur, cu mult înainte de fundamentarea cu adevărat științifică a lingvisticii comparate indo-europene (în prima jumătate a secolului al XIX-lea) încercările lingvistice în domeniul etimologiilor și al originii cuvintelor nu ne pot face decât să zâmbim cu condescendență: atunci când ne spune că urmașii lui Zoltán la conducerea Transylvaniei au păstrat credința catolică până la anul 1519, adică data apostaziei lui Luther, îi numește pe aceștia voievozi și pretinde că acest cuvânt este de origine ... ilirică!

2.2.2 Această ultimă frază a primului paragraf face legătura cu paragraful al doilea, a doua parte a preambulului istoric, cel care prezintă partea întunecoasă a efigiei religioase a vechii Transilvanii: țara stricată de erezia luterană, urmată apoi, ca un puhoi, de altele, care au adus nu numai sfârșirea trupului bisericii unice, dar și războaie, sărăcie și ruină⁵³. Evenimentele legate de pătrunderea luteranismului în orașele săsești, în primul rând la Sibiu, prin intermediul cărților tipărite aduse de negustori, măsurile ineficiente luate de regele Ungariei și de arhiepiscopul de Strigoniu împotriva adepților lui Luther, arderea cărților luterane în piața publică, amenințarea cu arderea pe rug a ‘ereticii’, excomunicările, toate rămase fără ecou, din pricina catastrofei de la Mohács din 1526, contraofensiva luteranilor sibieni care au alungat pe catolici din oraș⁵⁴ și din ținuturile dimprejur, “corupând plebea de la sate”, sprijinirea ereticilor de către dregătorii cetății, domnia catastrofală a lui Ioan Zapolya, care a coincis cu tributul rușinos plătit turcului, urmată de domnia și mai nefericită pentru catolici a fiului acestuia, care a însemnat năpădirea țării de ‘arianism’, rătăcire care îl va cuprinde până la urmă și pe Iohannes Sigismundus, voievodul regal cum îl numește Bzenszky, de calvinism, care va aduce pe tronul principatului doar principii calvini vreme de nouăzeci de ani, de anabapțiști, care au adus cu ei rituri barbare, se perindă cu repeziciune prin fața noastră, într-o suită sumbră, menită să descurajeze. Este remarcabilă puterea de esențializare a cronicarului iezuit, care, cu o pană sigură, schițează doar amănuntul esențial, lăsând restul să se desfășoare de la sine: desigur că această sinteză nu ar fi fost posibilă, dacă acesta nu ar fi dezvoltat în prealabil aceste evenimente în *Transylvaniae Aetas Quarta* ... și mai ales pe parcursul a mai multor cărți din *Syllogimaea* ...⁵⁵.

⁵³ § II *Corruptus Haeresi <Status>*.

⁵⁴ § II, ff. [64]^v-[64]^v: ‘Ab A.C. 1519 libelli Haeretici a Luthero in Metropolim Transylvano-Saxonum Cibinium (Hermanstadt) per Mercatores transmissi, hanc civitatem, grassante veluti peste, foedum in modum corrumpebant, nihil contra proficientibus Regiis inhibitionibus, Ecclesiasticis excommunicationibus, Librorum Luthericorum in publico Cibiniensis foro incinerationibus etc. – totamque sensim Transylvaniam Controversiis fidei adeo replebant, ut A.C. 1526. dum Clerus ad Bellum Turcicum, Regis Hungariae exercitum aucturus, cum Transylvano Vayvoda Ioanne de Zápolja egredi coactus fuit, in quo etiam Ludovicus Rex cum ecclesiae Hungariae Capitibus interiit) praedominari posse, Lutharanam Haeresim vix dubitaretur, quod et factum, nam et Catholicos e Transylvanicis / [64]^v Urbibus proscribere ausa fuit.

⁵⁵ Pătrunderea ‘erezilor’ în Transilvania constituie subiectul amplu al cărților III, IV și V din *Syllogimaea* ...: *Syllogimaeorum Transylvanae Ecclesiae Liber Tertius. De Transylvanis in haeresim Lutheranam prolapsis; Syllogimaeorum Transylvanae Ecclesiae Liber Quartus. De augmento haeresum vivente Stephano (nominato deinceps Ioanne Sigismundo) filio Ioannis de Zapolja;*

În partea a doua a paragrafului, cronicarul trasează cu discreție primele raze luminoase legate de rezinența opusă de către catolici, care prefigurează renașterea catolicismului în Transilvania, descrisă în paragrafele următoare: în ciuda exilării de către regina Isabella a lui Paulus Bornemissza, episcopul catolic al Transilvaniei, fapt grav în urma căruia scaunul episcopal va rămâne vacant vreme de un secol și jumătate, în ciuda alungării călugărilor din ordinele catolice din mănăstiri (fapt în urma căruia, mulți călugări apostatați au devenit adepți ereziilor), în ciuda decăderii clerului (mulți preoți se căsătoreau, sau țineau concubine), au existat și semne ferme de rezistență, mai ales în Țara Secuilor, unde dăinuiau în continuare călugări franciscani⁵⁶, supraviețuiau numeroși preoți catolici în parohiile lor: această regiune a rămas astfel bastionul catolicismului⁵⁷.

Totuși, cel mai mare sprijin pentru catolicii transilvăni, aducător de mângâiere și de alinare în momente de grele cumpănă, a venit din partea Societății lui Isus, care ‘a fost adusă <în Transilvania> în anul 1579 și așezată la Cluj și Alba Iulia de către pricipii catolici din familia Báthori’; iezuiții au înălțat aici gimnazii, la Cluj chiar o academie, și au reconfortat din temelii moralul decăzut al stării catolice⁵⁸. Dar soarta iezuiților nu a fost deloc una ușoară: lipsiți de dreptul de a purta propriul lor veșmânt, ei oficiau doar ‘transvestiti’, supuși în repetate rânduri presiunilor stărilor reformate, nevoiți să plece chiar în exil, dar reîntorcându-se de fiecare dată, supraviețuind în condiții vitrege, până când, prin diploma leopoldină din 1687, situația Transilvaniei s-a schimbat radical, iar sub oblăduirea trupelor imperiale austriece și iezuiții au putut reveni la vechiul lor veșmânt tradițional, numărul lor crescând chiar prin venirea, pentru prima dată în istoria lor, a preoților militari iezuiți (*castrenses capellani*), unul dintre ei fiind însuși Bzenszky, care au răsturnat raportul de forțe pe plan confesional, mai ales la Sibiu, cel mai greu încercat în secolul trecut⁵⁹.

Deși titlul opusculului este *Relatio de Ecclesia Transylvana*, el nu se referă de fapt la situația ecleziastică generală a Transilvaniei între 1687 și 1701, ci așa cu rezultă încă din cele două paragrafe ale preambulului, la dieceza catolică a Transilvaniei (asta trebuie să înțelegem prin *Ecclesia Transylvana*) și la renașterea

Sylogimaeorum Transylvanae Ecclesiae Liber Quintus. De vario religionis eventu sub successoribus principibus ab anno 1576 ad 1690. De asemenea, luptei stării catolice transilvănene cu molima ereziilor îi fuseseră dedicate numeroase capitole din *Transylvanae Aetas Quarta Caput 3. Ioanne Vajvoda irepsit in Tran<sylva>niam Lutharanismus; Caput 4. Haereses intulerunt confusionem Tran<sylva>niae; Caput 8. Querelae et Decreta contra Lutharanismum etc. etc..*

⁵⁶ *Seraphicus Divi Francisci Ordo.*

⁵⁷ § II, f. [64]^v: ‘anxie etiam Parochiales nonnullae Ecclesiae suis curatis provisae perdurabant, ipsorumque spirituali auxilio, Incolae in fide Catholica conservabantur, ea felicitate, ut etiam nunc plures Catholicos numeret sola Siculia, quam reliqua Transylvania’.

⁵⁸ § II, f. [64]^v: ‘A Bathoriis quidem Principibus Catholicis A.C. 1579. inducta fuit, fundataque Claudiopoli, et Albae Iuliae Societas Jesu, quae plurimum refocillabat languentem statum Catholicum, erexitque ibidem Gymnasia, et Claudiopoli quoque Academiam’.

⁵⁹ Deși o parte din informațiile prezentate aici vor apărea doar în paragraful al treilea și chiar în următoarele, ele referindu-se la renașterea stării catolice în Transilvania odată cu resuscitarea misiunilor părinților iezuiți, ele pot fi totuși extrase din primele fraze ale lui H, care reiau, printre altele, unele informații din paragraful al doilea din *Relatio*

ei datorată revenirii iezuiților: dovadă opoziția netă între starea catolică și ‘erezii’. Datele oferite de Bzenszky la sfârșitul paragrafului al doilea sunt culese pe viu și au menirea să sugereze faptul că încă situația catolicilor era dificilă: în anul 1700, ‘arieni’ ocupau 180 de târguri și sate ale Transilvaniei și aveau 130 de preoți; numărul <preoților> calvini era de 470, iar al celor luterani de 740. Nobilii transilvăneni erau în total 14000, dintre care doar un număr de 2000 erau catolici⁶⁰.

Prin urmare, paragraful al doilea are menirea ca, punând în paralel cele două ‘stări’ (*status*), cea catolică și cea ‘eretică’ (sintetizând mai multe erezii) să pună pregnant în relief situația dezastruoasă a catolicismului din Transilvania, față de care iezuitul va căuta, în final, remedii directe, de ordin practic.

2.3 Paragrafele trei și patru au, de asemenea, caracter de preambul, de data aceasta punctând elementele esențiale, care vor fi dezvoltate apoi în paragrafele V-XIII, referitoare la ‘starea’ catolicismului în Transilvania (sub multiple aspecte: starea parohială, starea monastică și, în principal, starea misiunilor iezuite în principalele lor centre, atât cele vechi, care vor fi refăcute, cât și în cele noi, asupra cărora Bzenszky va insista mai mult). În cele două prolegomene se prezintă, pe de o parte, situația de ansamblu a ‘stării catolice’ la venirea trupelor austriece în Transilvania anulul 1688 (care trupe au fost incartiruite la Cluj, Sibiu și în alte orașe și cetăți principale – 12 la număr -, restul armatei imperiale fiind răspândită pe tot teritoriul, în tabere de iarnă (*hyberna*), de către Carol Iosif, duce de Lorena, comandantul suprem al armatelor lui Leopold din aceste părți, pe de lată parte punctează principalele măsuri de revigorare a misiunilor catolice menite să ducă la *revolutio eiusdem* <*status*> (chiar titlul paragrafului trei).

2.3.1 În paragraful al treilea, Bzenszky menționează principala noutate în domeniul misionarismului: sosirea, odată cu cătanele cezaro-crăiești și a misionarilor ‘clasici’ a preoților militari⁶¹, o inovație, după cât se pare, în efortul concertat de propagare a catolicismului, menită să adauge eficiența disciplinei militare zelului misionar al călugărului. Și cine ar fi putut fi mai potrivit pentru a juca rolul acestor *castrenses capellani* decât cooperarii Societatis Jesu⁶²? Încă de la început, aceștia au găsit indicii, e adevărat puține, dar dătătoare de speranță pentru lucruri mai mari, ale menținerii, fie și în condiții ostile, a prozelitismului catolic: biserici catolice mai existau încă, împrăștiate la număr, datorită confiscării lor de către calvini și unitarieni (mai ales la Cluj, Alba Iulia și Odorhei), și pierdute

⁶⁰ § II, ff. [64]’-[65]’: ‘Nihilominus numerosa permanebant statibus Transylvaniae incorporatae haereses: nam Ariani seu Unitarii adhuc A.C. 1700 degebant in 180 / oppidis et pagis, quorum ministelli censebantur 130. Numerus Calvinianorum 470. Lutheranorum 740. – Nobiles Transylvani 14000, e quibus Catholici bis mille’.

⁶¹ § III, f. [65]’: ‘Ingrediebantur pariter Missionarii et **Capellani castrenses** (s.n.), ut ibi Divina Militibus administrarent, ubi officialibus militiae consentaneum videbatur’.

⁶² Conform informației lui Emeric Bielik din *Geschichte der K. u. K. Militärsorge und des Apostolischen Feld-Vivariates*, Wien, s.a., pp. 21-82, ‘Anno 1643 Ferdinandus III. curam animarum ad castra Societati commisit, quae hoc officio usque ad suppressionem functa est’ [apud Ladislaum Polgár S.J., *Biographia de historia Societatis Jesu in regnis olim Corona Hungarica unitis (1560-1773)*, Romae, 1957, p. 21]. Dar, după cum reiese chiar din paginile acestei *Relatio* (§ IV, f. [65]’) ‘Primus de Patribus Castrensibus Cibiniensis Ecclesiae acceptatus ministrator erat **Seraphici Ordinis** (s.n.) Provinciae Vienaensis Pater Eliseus a S.Giorgio, e Caesareo Regimine Styrum’.

printre multele biserici 'acatolice'; la Cluj mai existau încă preoți iezuiți, deși nu erau acceptați decât *transvestiti*, adică fără să poată îmbrăca veșmântul lor tradițional; la fel, la Alba Iulia și Odorhei, bisericile și școlile catolice erau îngrijite de iezuiți *transvestiti*; în Țara Secuilor, credința catolică era menținută de vicarul general al episcopului catolic al Transilvaniei, ajutat de mai mulți parohi și de călugării franciscani *strictioris observantiae*. Dar realizarea cea mai importantă s-a făcut prin recăstigare a Sibiului, adică a principalului centru al luteranilor, prin introducerea aici a preoților militari. Aceștia au obținut, prin sprijinul direct al lui Leopold, cardinal de Kollonics și episcop de Győr (ale cărui merite în reînflorirea catolicismului în Transilvania vor fi reiterate peste tot în *Relatio* ...) și al generalului Antonio Carafa *annonae Caesareae Commissarius*, un loc pentru o casă de rugăciuni (*communis oratorium*), pentru celebrarea liturghiei însoțită de muzica solemnă adecvată și pentru rostirea predicilor. În felul acesta, *corruptus Transylvanae Ecclesiae status* a început să se refacă și să se întărească⁶³.

2.3.2 Desăvârșirea misiunii iezuite la Sibiu a fost realizată de către părintele Lucas Kolics S.J., preot militar, provenit din trupele generalului Sereny⁶⁴. Acesta a câștigat și alți protectori, în afara celor doi pomeniți mai sus, chiar din rândurile înalților demnitari luterani ai orașului și dintre meșteșugarii înstăriți. El a pus pe picioare un *oratorium* și o școală, dobândind pentru zelul său deosebit renumele de *sanctus*. După moartea lui Kolics, misiunea sa a fost continuată, în următoarele cincisprezece luni de alți părinți iezuiți, până când a fost numit părintele Anton Templman S.J. *cum stabili pensione*, care a activat cu succes vreme de cinci ani în păstoria sufletelor catolice și în redobândirea altor multe suflete scăpate din răăcirile luterană și calvină⁶⁵.

Exemplul Sibiului a fost urmat mai greu de Brașov (*Corona*), care, de fapt, s-a împotrivit o vreme pătrunderii garnizoanei austriece. Aici a venit, după o jumătate de an de activitate misionară la Sibiu, părintele franciscan Eliseus a S. Georgio, care vreme de trei ani *fructuose rem sacram administravit*⁶⁶. Părintele Eliseus și-a desfășurat lucrarea spirituală mai întâi într-o casă din afara orașului, apoi în interiorul acestuia, într-un *oratorium* improvizat dintr-un fost atelier al

⁶³ § III, f. [65]^r: 'Ita sensim non solum Cibiniensis, verum et omnis reliquus a multiplici haeresi corruptus Transylvanae Ecclesiae status coepit recreari, et corroborari'.

⁶⁴ A se vedea la László Velics S.J., *Vázlatok a magyar Jezuiták multjából*, második füzet (1610-1690), Budapest, 1913, pp. 138-140: 'D. A tábori missiók. Missiones castrenses. P. Praun Alajos. P. Kolich Lukács. P. Metzger János'. Se pare că părintele Kolics a activat și la Buda. Despre Kolics se spune, că atâta timp cât și-a desfășurat misiunea la Sibiu a convertit foarte mulți 'eretici', însemnând cu grijă numărul și numele acestora în registre lunare (§ IX, f. [68]): 'Eius vitae cursus ob Apostolicam vivendi normam typis mandatus est. Biennio (cui est immortuus) hic sancte laboravit, bonumque numerum a se ad Catholicam fidem conversorum, in singulos menses descriptum habuit, totius Civitatis affectum mire lucratus'.

⁶⁵ § IX, f. [68]^v. Lui Templman îi face Bzenszky un portret, pe cât de concis, pe atât de profund: 'missionarius Vir erat amabilis, naturalis modestiae, et solidae virtutis, atque in cura animarum indefessus, quarum etiam insignem numerum ab Haeresi ad gremium deducebat annue'. Este parcă, prototipul misionarului iezuit ideal.

⁶⁶ § IV, f. [65]^v: 'Cibinio Coronam translatus fuit, ubi triennio fructuose rem sacram administravit, et ibidem pie in Domino vitam Religiosam finit'.

breslei croitorilor. După moartea sa, misiunea a fost continuată de părinții franciscani care însă s-au izbit de obstacolul necunoașterii limbii germane (ei fiind maghiari), condiție absolut necesară în acest mediu germanofon. În cele din urmă, ca și la Sibiu, a fost numit un misionar iezuit cu *pensio annua* asigurată de către generalul Donatus Heisler de Heidesheim (în anul 1694, luna ianuarie) și completată de către diferiți *benefactores*, printre care la loc de frunte se număra și comitele Ștefan Apor. Principalele sărbători catolice au fost din nou celebrate cu pompa cuvenită, *Theophorica processio* fiind chiar însoțită de o fastuoasă paradă militară⁶⁷. S-a ajuns chiar la o emulație benefică între misunile sibiană și brașoveană.

Un al treilea punct strategic de o importanță deosebită pentru țelurile catolicismului a fost cetatea Făgărașului, care fiind așezată la jumătatea distanței dintre Brașov și Sibiu și fiind popas de poștă (*Caesareus Veredus*) fusese inițial catolică, prin bunăvoința Mariei Christierna, soția principelui Sigismund Báthory, care își avea aici reședința. Dar populația a devenit apoi majoritar luterană și calvină. De asemenea, în cetate se afla o mare biserică a românilor ortodocși, care se aflau aici și în împrejurimi în mare număr.

La Făgăraș, după cum reiese din scrisoarea anuală încredințată tiparului, a fost trimis de la Cluj părintele Michael Mardt S.J., care a activat aici vreme de două luni, contribuind decisiv la întărirea misiunii apostolice în acest punct foarte important pentru lansarea catolicismului înspre Muntenia ortodoxă⁶⁸.

2.4 În centrul strădaniilor sistematice de refacere a stării catolice din Transilvania s-a situat și refacerea vechile centre ale iezuiților de la Cluj și Alba Iulia, la care s-a adăugat și Odorheiul, avându-se apoi în vedere și o necesară deschidere pentru Târgu Mureș, orașul aflat în mijlocul unei majorități calvine.

2.4.1 Prin sprijinul împăratului Leopold I și sub oblăduirea spirituală a arhiepiscopului de Strigoni, G. Szécheny și a succesorului său, Leopold de Kollonics, părinții iezuiți și-au putut îmbrăca din nou tradiționala rasă de culoare neagră, astfel că la Cluj, la sfârșitul anului 1701 activau doisprezece misionari iezuiți îmbrăcați în haina proprie lor. Pentru tinerii studioși la Seminar, la Academia iezuită (unde s-au reluat cursurile de filosofie) și în cele șase clase ale gimnaziului iezuit, Bartolomeu Szebelebi, vicarul general al Transilvaniei, a creat o fundație. Mănăsturul a rămas în continuare, în cea mai mare parte, încorporat colegiului iezuit. Biserica consacrată *Născătoarei de Dumnezeu* a fost restaurată, iar în apropierea ei, iezuiții au construit un mic sanctuar consacrat *Îndureratei Mame*. A crescut în importanță *devotio Mariana*. De asemenea, prin sprijinul aceluiași Leopold de Kollonics, a fost adusă de la Nicula, dintr-un mic sanctuar

⁶⁷ § IV, f.f. [65]^v-[66]^f: 'Hic Missa quotidiana certa nota celebrat<ur>. Conciones habebantur omni festo die, biennio etiam quadragesimales singulis sextis feriis, celebres / per annum sollemnitates, nominatim Nativitas, Resurrectio Domini, Theophorica Processio (ubi et bellica tormenta plausum dabant) perquam splendide adornabantur'. Numărul misionarilor va crește treptat, ajungându-se în cele din urmă la patru (vezi paragraful 10).

⁶⁸ § XI, ff. [70]^v-[71]^f: 'Impressis annuis ad A. 1604. sic legitur: P. Michaël Mardt S.J. sub exordium huius anni in Fogaras missus ... Ibi mortuo Parocho, vices obivit per bimestre, profatus Pr. Michaël Mardt, Claudiopoli illuc missus'.

consacrat Sfântului Nicolae, icoana miraculoasă a Născătoarei de Dumnezeu, care vreme de aproape patru săptămâni, la ceasurile dimineții vărsa lacrimi în abundență⁶⁹.

2.4.2 La Alba Iulia, calvinizarea integrală a orașului fusese împiedicată de călugării iezuiți care continuau să propovăduiască acolo în alt veșmânt decât cel tradițional (de obicei, cel albastru al preoților catolici maghiari) și care au continuat și după recăpătarea hainei lor să învețe tineretul în cele patru clase ale școlii de gramatică. După ce biserica și școala construite pentru misionarii iezuiți de către principele Cristofor Báthory (acesta a și fost înmormântat în respectiva biserică) au fost dărâmate, biserica a fost reconstruită din grija comitelui Ștefan Apor, comandantul armatei provinciale a Transilvaniei. În schimb, ruinele școlii se mai putea vedea încă la vremea aceea. Alba Iulia a devenit un centru important al puterii austriece pentru că aici s-a mutat *Caesarea Camera* și frunzașii provinciei și-au stabilit aici domiciliile, orașul devenind astfel predominant catolic⁷⁰. Chiar și biserica-catedrală Sf. Mihail, care în anul 1605 ajunsese în mâinile calvinilor, din porunca principelui Sigismund Rákoczy a redevenit catolică.

2.4.3 La Odorhei, unde misionarii iezuiți se stabiliseră pe cetățuia orașului, biserica mare din centrul orașului fusese transformată de calvini în tabără militară. În ciuda obstacolelor, misionarii iezuiți *transvestiti* întreținuseră o biserică catolică și o școală cu patru clase, precum și un seminar, numărul discipolilor fiind constant mare. După recăpătarea veșmântului negru, școlile iezuiților au devenit și mai înfloritoare. După ce se inițiau în învățătură la Odorhei, tinerii își continuau, de obicei, studiile la Academia iezuită din Cluj. Odorheiul a devenit un centru important catolic, mai ales după fundarea aici a congregației Agonie⁷¹. Este, de asemenea, demn de amintit episodul plin de savoare a alungării tătarilor care jefuiau Țara Secuilor de către discipolii școlii iezuite, care au ieșit cu stindardele școlarești, organizați pentru luptă; dar cea ce i-a determinat pe tătari *ad sua revolare* a fost toba cea mare bătută cu putere de Adam Kálnoki.

2.4.4 La Târgu Mureș, în cadrul planului de redresare a bisericilor, gimnaziilor și academiilor iezuite din Transilvania conceput de cardinalul Leopold de Kollonics, urma să se institue o nouă misiune iezuită, pentru a recâștiga regiunea din mâinile calvinilor⁷².

⁶⁹ § VI, ff. [67]^r-[67]^v: 'Sed et devotio MARIANA alte excrevit; meruit enim etiam obtinere, per favorem Eminentissimi Principis Leopoldi Cardinalis a Kollonicz venerabilem DEIp̄rae imaginem, quae in Tempello Valachico ruricolis pervio honori Divi Nicolai dicato prope arcem Samos Ujvár, quotidie per quatuor fere hebdomadas certis antimeridianis horis lacrymas stillabat A<nn>o 1700'.

⁷⁰ § VII, ff. [67]^v-[68]^r: 'In hac Civitate (DEO laus) potentia Calviniana sensim succumbit, quod Caesarea Camera, et Provinciae procures sua isthic fixerint Domicilia; nam ad eorum / praesentiam Catholica Caesaris autoritas perspicue eminet'.

⁷¹ § VIII, f. [68]^r: 'Haud pridem erecta hic est Congregatio agoniae, cuius Albo primi inscripsere sese Augustissimus Imperator Leopoldus cum sua Domo Austriaca, et Eminentissimus Cardinalis a Kollonicz cum Aulæ Caesareae Ministris'.

⁷² § XIII, f. [73]^r: 'Nec inconsultum e<st> desiderium ut in oppido Marus Vásárhelly, ubi inter meros Calvinianos ante paucos annos elegans oratorium, quod intra notissimam Domum Catholicam situm erat, parataque pro quovis Missam celebrat<ur>o Sacerdote, apparamenta habuerat – Missio S.J. instituitur; id enim territorium sparsim Catholicis mixtum procul quaerendum habet Sacerdotem'.

2.5 Dar mijloacele cele mai eficiente pentru schimbarea raportului numeric între catolici și protestanți, l-au constituit, pe de o parte, unirea românilor transilvăneni cu biserica Romei, proces pregătit și sprijinit cu zel de către misionarii iezuiți, mai ales la Alba Iulia, în apropierea căreia se afla reședința episcopului Athanasie⁷³, cel care împeună cu clerul său și cu enoriașii lor au făcut profesiune publică de credință, lepădându-se de ritul lor grecesc, dar și la Brașov, unde misionarii iezuiți intenționau să trimită un bun cunoscător al limbii române care să contracareze obstinția românilor ortodocși din interiorul orașului (aceștia au și fost alungați în afara zidurilor), dar totodată să-i și atragă prin celebrarea liturghiei ortodoxe în limba română de către misionarul iezuit în biserica catolică; tot în acest context se înscrie și aducerea armenilor uniți în Transilvania, după alungarea lor din Moldova⁷⁴; pe de altă parte, numărul catolicilor a crescut prin aducerea franciscanilor bulgari din Muntenia, unde se refugiaseră datorită prigoanei turcești, și stabilirea lor la Vinț⁷⁵, prin decretul dat de împăratul Leopold. Apoi, un număr important de catolici l-au reprezentat călugării franciscani, atât cei conventuali, cât și cei de strictă observanță, care au revenit în Transilvania, fie din Polonia, fie de la Roma, trimiși de congregația *De Propaganda Fide*, pentru a-și redobândi mănăstirile și posesiunile.

2.6 Raportul este încununat cu două paragrafe cu caracter programatic: în penultimul se prezintă așa zisul <status> *votivus in praesentibus circumstantiis*, în care se întrevăd măsurile concepute de cardinalul de Kollonics pentru contracararea doleanțelor calvinilor care voiau ca funcțiile importante în provincie să fie asigurate de autohtoni, fără să se acorde o importanță aparte catolicilor (asta însemnând, de fapt, că majoritatea covârșitoare a nobililor transilvăneni fiind protestantă, catolicii ar fi fost reduși la tăcere). Cardinalul propunea, pe lângă măsurile concrete de redare a bisericii mari din centrul Clujului catolicilor și

⁷³ O mare parte din paragraful șapte este consacrată unirii românilor săvârșită de Athanasie (numit pe alocuri și Anastasius!). De asemenea, desăvârșirea procesului de unire în anii următori este prezentată și în alte paragrafe (în special al zecelea).

⁷⁴ Capitolul șaisprezece din cartea a cincea din *Sylogimaea* ... este consacrat în întregime venirii armenilor în Transilvania: *Caput decimum sextum. De Armenis e Moldavia in Transylvaniam transmigrantibus*. În *Relatio de Ecclesia Transylvana*, armenilor le este consacrată o bună parte din paragraful cinci: *Parochialis Transylvanae Ecclesiae Status*, f. [66]^r: ‘Clerum Catholicum quoque adauxit continuo ab A.C. 1684 praesentia Oxendii Virziresky Aladiensis Episcopi Armeni, cuius Dioecesanii e Moldavia transierant in Transylvaniam, et cum antecessore Episcopo Minas, eiuratis haereticis erroribus, in gremium Catholicae Ecclesiae suscepti, stationes in Transylvania stabiles obtinuerunt’.

⁷⁵ Diploma împăratului Leopold I, prin care se acorda dreptul bulgarilor catolici de a se stabili la Vinț este transcrisă de Bzenszky chiar la sfârșitul cărții a șaptea (ultima) din *Sylogimaea*. Povestea bulgarilor veniți la Vinț este reluată de Károly Veszely într-un studiu din *Magyar Sion*, I/1863, pp. 432-449, iar diploma este publicată în anexa aceluiași studiu, pp. 537-543. Pasajele din *Sylogimaea* lui Bzenszky referitoare la bulgari sunt preluate, de asemenea, și amplificate de către episcopul romano-catolic Andreas Illia în interesanta sa lucrare *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium ac religionum cum principibus eiusdem*, primum in lucem datus Anno Millesimo septingentesimo tricesimo, nunc denuo recusus, Claudiopoli, Typis Academicis Societatis JESU, Anno M.DCC.LXIV, Cap. XII, pp. 72-78: *Origo Bulgarorum in Dacia, et facta per eos Religioni Catholicae accessio*.

refacerea bisericilor, școlilor și academiilor iezuite din Transilvania și eligibilitatea în proporții egale a catolicilor în cele mai înalte demnități.

Ultimul paragraf aduce principala propunere a lui Bzenszky, acel *remedium efficax* care se referă la întărirea brațului laic prin crearea unei a patra stări: *status Germanicalis*, care să ducă la o formulă cvadruplă, paralelă cu a celor patru 'religii recepte' instituite de Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zapolja⁷⁶. Prin aceasta, Bzenszky se face, de fapt, în egală măsură exponentul unei alte misiuni, de data aceasta laică, dar care este menită să contribuie la întărirea acelei puteri care era singura în măsură să asigure prosperitatea și succesul adevăratei lor misiuni: cea ecumenică. Se pare că deocamdată, la început de veac nou, acea forță le-a asigurat renașterea. Dar tot ea va fi aceea care spre finele aceluiași secol le va aduce și pierirea: în anul 1773 ordinul iezuit va fi desființat, din ordinul împăratului de la Viena.

3. La sfârșit să mai spunem că acest mic text este important pentru lămurirea unei probleme majore, aceea referitoare la timpul terminării redactării operei majore a lui Bzenszky, *Syllogimaea Transylvanae Ecclesiae* și chiar a locului redactării a a mai multor variante ale operei. Despre manuscrisul de la Alba Iulia care conține opera pomenită mai sus, Szentiványi spusese că provine de la Colegiul iezuit din Cluj. Or, am stabilit cu claritate că acesta reprezintă o variantă mai completă și mai îngrijită decât manuscrisul KJ nr. 319: în acesta din urmă apar sub formă de adaus la sfârșitul cărții a doua informații despre icoanele făcătoare de minuni ale Fecioarei Maria, care apoi sunt intercalate în varianta aflată actualmente la Alba Iulia la locul indicat de către Bzenzky (a cărui scris se recunoaște în pasajele adăugate). Aceste informații apar în ... § XI din *Relatio de Ecclesia Transylvana* care a fost redactată la Cluj în 1701. Deci putem conchide că cel puțin două variante intermediare din *Syllogimaea* au fost redactate la Cluj, fiind finalizate pe parcursul aceluiași an 1701. O dovadă și mai clară în acest sens este pasajul de pe fila [66]⁷⁷ din *Relatio*, care este reluat cuvânt cu cuvânt la sfârșitul capitolului paisprezece din cartea a șaptea din *Syllogimaea* (variantea Batthyaneum).

Iată deci că *Relatio* ... este un text care prezintă importanță din două puncte de vedere: în sine, este important, pentru că oferă informații inedite, necunoscute din altă parte (o spune Kemény); apoi, este important pentru stabilirea cronologiei redactării operei lui Bzenszky, care a ajuns sau nu a ajuns să fie tipărită, cândva după moartea iezuitului. Acest lucru rămâne de stabilit. Deocamdată suntem posesorii unei certitudini: avem în fața un document important: *Relatio de Ecclesia Transylvana*, care merită luat în considerare din toate punctele de vedere. *Non multa, sed multum*, vorba anticului. Prin compararea

⁷⁶ § XIV, f. [74]¹: 'ut praeter tres veteres status Hungaricalem, Saxonicalem, et Siculicalem, quartus numeretur Germanicalis, atque in duodecim viratus Transylvanicus e quatuor Statibus constet, nec dicito Saxonicalem et Germanicalem esse eandem statum, quia magis disparet sunt, quam Hungaricalis et Siculicalis, ab iisdem Hunno-Scythicis oriundae Nationes'.

⁷⁷ § V, f. [66]^v: 'Persecutiones interea, quas et haereticis passi sunt, (maxime de clero etiam usque ad interecionem) permultae numerabantur: nam alii incarcerationati, alii compedibus, alii catenis constricti, alii fundo exuti, alii exulare sunt coacti'.

critică a celor două exemplare, am obținut o variantă mai completă a raportului lui Bzenszky, pe care o redăm în anexă.

[64]^r RELATIO DE ECCLESIA TRANSYLVANA⁷⁸

§ I *Vetus Transylvaniae Ecclesiae Status*. Catholicam fidem Transylvanicis quarto a nativitate Christi seculo cognitam fuisse, testantur Annales Ecclesiastici, dum Sanctos Episcopos S. Nicolaum et S. Nicetam fructuose Dacis Evangelium predicasse asserunt. Indidem habemus Gothos (Pannoniae Incolas) secundum aliquam sui partem in Moesiam digressos, eodem quarto seculo, sub Valente Imperatore, ab Ulphila Natione Geta, a Catholicis ad Arianos desciscente, eiusdemque Successoribus Arianis Episcopis, haeretica dogmata edoctos, a fide Catholica ad haeresin Arianam defecisse; ideoque, oportebat (uti habetur in Actis S. Stephani I Regis Hungariae) multos intra Transylvaniam Dacos, quod solum Arcanum Baptisma successissent, rebaptisari. Quod autem plene ad Catholicam fidem traducta fuerit (opera eiusdem S. Stephani Regis), Transylvania est hodie; qui etiam Proavum, Zoltán Successores (Illyrico nomine Vayvodae nuncupati) Catholicam conservabant fidem in Transylvania, Clero ac Religiosis floridissime succrescentibus, usque ad A.C. 1519.

§ II *Corruptus Haeresi*. Ab A.C. 1519 libelli Haeretici a Lutero in Metropolim Transylvano-Saxonum Cibinium (Hermanstadt) per Mercatores transmissi, hanc Civitatem, grassante veluti peste, foedum in modum corrumpebant, nihil contra proficientibus Regiis inhibitionibus, Ecclesiasticis excommunicationibus, Librorum Luthericorum in publico Cibiniensi foro incinerationibus etc – totamque sensim Transylvaniam Controversiis fidei adeo replebant, ut A.C. 1526. dum Clerus ad Bellum Turcicum, Regis Hungariae exercitum aucturus, cum Transylvano Vayvoda Ioanne de Zápolya egredi coactus fuit, in quo etiam Ludovicus Rex cum Ecclesiae Hungariae Capitibus interiiit) praedominari posse, Lutheranam Haeresim vix dubitaretur, quod et factum, nam et Catholicos e Transylvanicis / [64]^r Urbibus proscribere ausa fuit. Nunquam tamen Vayvodam Luthericum in Solio Transylvano vidit haec secta, sed viam solummodo aliis Haeresibus complanavit, qua primum irrepsens Ariana Haeresis Ioannem II Vayvodam Transylvanum (Ioannis I de Zapolya, qui Turcico tributo Transylvaniam primus subjecerat, Filium) sic erroneis dementavit Dogmatibus, ut et Apostata moreretur, et ab Arianis sepelliretur. Eadem tempestate, qua Ariani (nunc Unitarii

⁷⁸ Titlul este schimbat de către Kemény, în *Collectio minor Manuscriptorum Historicorum*. Tomus XXII, poziția a 9-a: *De Statu / Transylvaniae / Relatio / P. Rudolphi Bzenszki Iesuitae / concinnata / Anno / 1701 (ab a<nn>o 1687 – usq<ue> 1701)* (Ms KJ A 64). Acest titlu pare mai potrivit decât *Relatio de Ecclesia Transylvana*, deoarece aproape în toate paragrafele se reia, explicit sau implicit, termenul *status*: § II *Corruptus haeresi* <Status>; § III *Revolutio eiusdem* <Status> etc. etc.. Totuși, Kemény greșește, pentru că nu la starea generală a Transilvaniei în intervalul 1687-1701 se referă Bzenszky, ci fie la starea catolică (adică organismul juridic laico-eccleziastic al catolicilor din Transilvania), fie la starea bisericii catolice (adică a diecezei romano-catolice a Transilvaniei cu sediul episcopal la Alba Iulia, vacant de mai bine de un secol).

dicti) irrepserunt, subsequebantur. Calviniani, qui se *Reformatos* vocitabant, atque adeo profunde implantabantur, ut per annos fere nonaginta Principibus Calvinianis Transylvania regeretur. Sensim et Anabaptistae subingredebantur, sed parvo numero, ideoque paucula per Domicilia dispensi, ac⁷⁹ publici honoris fere expertes manserunt⁸⁰. Isabella, praefati Ioannis II Mater, anum <sic!> e primis, idque peracerbum vulnus inflixit⁸¹ Ecclesiae Catholicae A.C. 1556. quando exulare fecit Paulum Bornemissa Episcopum Transylvaniae, post cujus abscessum vacavit Albae-Iuliae sedes Episcopalis uno fere et dimidio seculo. Clerus quoque imminuebatur, evacuabanturque Monasteria, e quibus non pauci haeresibus inficiebantur, ac passim sacrilegae vitae, matrimoniis semet alligando, addicebantur. Finitimam tamen Transylvaniae Regionem Siculiam Seraphicus Diui Francisci Ordo non deseruerat, anxie etiam Parochiales nonnullae Ecclesiae suis curatis provisae perdurabant, ipsorumque spirituali auxilio, Incolae in fide Catholica conservabantur, ea felicitate, ut etiam nunc plures Catholicos numerat sola Siculia, quam reliqua Transylvania. A Bathoriis quidem Principibus Catholicis A.C. 1579. inducta fuit, fundataque Claudiopoli, et Albae Iuliae Societas Jesu, quae plurimum refocillabat languentem statum Catholicum, erexitque ibidem Gymnasia, et Claudiopoli quoque Academiam; sed post duo decennium exulare coacta, licet autem rursus reducta, et rursus proscripta fuerit, scholas tamen Catholicas per suas transvestitas personas tamdiu excoluit, donec Augustissimi Caesaris Leopoldi I victricibus armis eximeretur iugo Turcico Transylvania, atque Germano milite communiretur: tum enim Societas aperte, in suo proprio vestitu Scholas docere ausa fuit. Nihilominus numerosa permanebant statibus Transylvaniae incorporatae haereses: nam Ariani seu Unitarii adhuc A.C. 1700 degebant in 180 oppidis / [65]^r et pagis, quorum ministelli censebantur 130. Numerus Calvinianorum 470. Lutheranorum 740. – Nobiles Transylvani 14000, e quibus Catholicis bis mille.

§ III *Reolutio ejusdem*⁸². A.C.⁸³ 1687. sub finem Octobris Carolus Josephus Dux Lotharingiae, et Caesareorum exercituum Generalis⁸⁴, Claudiopolim, Cibinium, et plerasque Transylvaniae Civitates, ac Arces, Caesareo praesidio muniri fecerat⁸⁵, atque reliquam Caesaris militiam late per Provinciam

⁷⁹ Urmează cuvântul *manserunt*, care este tăiat literă cu literă cu linii oblice (\).

⁸⁰ Cuvântul *manserunt* este inercalat de către Kemény.

⁸¹ Anterior era scris *infligit*: litera 'x' a fost îngroșată peste 'g' de către Kemény.

⁸² De aici începe varianta mai restrânsă copiată de către Kemény din *Collectio Hevenesiana*, tomus XXIX seu GGG, pp. 342 sqq.. Anul 1687 este considerat de conte drept termen *post quem*.

⁸³ În H: apare A<nn>o.

⁸⁴ În ceea ce privește titulatura lui Carolus Josephus, formula Dux Lotharingiae <pentru Lorena!> apare inversată în varianta Heveneși (o vom numi de acum încolo H), iar *et Caesareorum exercituum Generalis* lipsește.

⁸⁵ În H apare *munivit* în loc de *muniri fecerat*. De asemenea, lipsește restul frazei: *atque reliquam Caesaris militiam late per Provinciam hybernis in Stativis situaverat*.

*hybernis in Stativis situaverat. Ingrediebantur*⁸⁶ pariter Missionarii et Capellani Castrenses⁸⁷, ut ibi Divina Militibus administrarent⁸⁸, ubi officialibus militiae consentaneum videbatur; neque enim Catholica Tempia ubivis inter Acatolicos reperiebantur⁸⁹ inissima⁹⁰ habebantur. *Claudiopoli*⁹¹ nullus⁹² praeter transvestitos S.J.⁹³ erat Sacerdos; dimidio vero abinde milliari Parochus Catholicus degebat in Fenes; *Albae Iuliae*⁹⁴, et *Udvarhelyini*⁹⁵ etiam de Societate transvestiti⁹⁶ sacerdotes Ecclesias et Scholas accurabant⁹⁷. In septem *Siculiae sedibus*⁹⁸ Generalis Vicarius Transylvanici Episcopatus, cum Parochis, et Strictioris observantiae Franciscanis, fidei Catholicae exercitium continuabant. Factum autem est, ut a *Cibinio (Hermanstad)*⁹⁹ metropolitana Saxo-Transylvanorum Civitate primum ac notabile fidei Catholicae exercitium per ingressos recens Castrenses Capellanos inchoatum subsequeretur¹⁰⁰. *Hi enim obtinuerunt a Magistratu Civicum locum communi oratorio, accomodabilem, atque Missas inibi*¹⁰¹ *cum solemni musica celebrare, atque ad Conciones dicere amaverunt. Eo zelo allekti Benefactores, nominatim Eminentissimus Leopoldus Cardinalis a Kollonicz Episcopus Jauriensis, et Excellentissimus Antonius Comes a Carafa Generalis annonae Caesareae Commissarius unum e Missionariis cum Parochiali potestate, suppeditatis etiam pecuniis, degere voluerunt. Ita sensim non solum Cibiniensis, verum et omnis reliquus a multiplici haeresi corruptus Transylvanae Ecclesiae status coepit recreari, et corroborari.*¹⁰² –

[65]^v § IV *Triplici missione S.J. adauctus. Primus de Patribus Castrensibus Cibiniensis Ecclesiae acceptatus ministrator erat Seraphici Ordinis*

⁸⁶ În H apare *ingressi* în loc de *ingrediebantur*, iar înainte apare o propoziție care cuprinde o informație foarte importantă și care lipsește aici: *Tunc primum Societas Jesu aperte in proprio suo vestitu Scholas docere ausa est.*

⁸⁷ În H apare doar *Missionarii Castrenses.*

⁸⁸ În H: *ad divina Militibus administranda*, față de *ut ibi Divina Militibus administrarent.*

⁸⁹ Față de *reperiebantur*, care este verbul corect întrebuințat, în H se găsește *experiebantur*, fără sens în context. Este, probabil, o greșală de transcriere a lui Kemény.

⁹⁰ *inissima* <sic!>: varianta H oferă lectura corectă, adică *imo paucissima.*

⁹¹ În H, apare subliniat și cu aliniat.

⁹² În H, înainte de *nullus*, apare adverbul *antea.*

⁹³ În H: *Societatis Jesu*, întreg.

⁹⁴ În H: subliniat și cu aliniat.

⁹⁵ În H: subliniat.

⁹⁶ Corectat de către Kemény din *transvestitis.*

⁹⁷ Față de *curabant*, în H apare *accurabant.*

⁹⁸ În H: *In septem Siculiae sedibus* apare cu aliniat, iar secvența *Siculiae sedibus* este subliniată.

⁹⁹ Aliniat începând cu *Factum autem est*, în H: *Cibinio* este subliniat, iar *(Hermanstad)* lipsește.

¹⁰⁰ În H, este intercalat, după pasajul referitor la călugării franciscani din Țara Secuilor, ‘pasajul statistic, care în *Relatio* ... este situat la sfârșitul paragrafului al doilea: ‘Nihilominus numerosa permanebant statibus Transylvaniae incorporateae haereses: nam Ariani seu Unitarii adhuc A.C. 1700 degebant in 180 oppidis / [65]^f et pagis, quorum ministelli censebantur 130. Numerus Calvinianorum 470. Lutheranorum 740. – Nobiles Transylvani 14000, e quibus Catholicis bis mille’.

¹⁰¹ Urmează *cum*, tăiat de către Kemény la sfârșit de rând. Cuvântul este, de fapt, reluat la începutul rândului următor.

¹⁰² Pasajul cuprins între *Hi enim obtinuerunt* și *et corroborari* lipsește din H.

Provinciae Viennensis Pater Eliseus a S. Georgio, e Caesareo Regimine Styrum, qui post dimidium Annum suae Parochialis administrationis, Cibinio Coronam translatus fuit, ubi triennio fructuose rem sacram administravit, et ibidem pie in Domino vitam Religiosam finit. – Translato Coronam Patre Elisaeo, Cibinii Successor in Parochiali administratione deputatus est P. Lucas Kolich S.J. de Caesareo Regimine serenit¹⁰³ Castrensis Missionarius. Iste praeter praefatum Eminentissimum Cardinalem a Kollonicz, et Excellentissimum Generalem Carafa, aliosque Caesareos Benefactores adeo sibi Luthericam Civitatem devinxit, ut et Regius Iudex, et reliqui Cibiniensis Magistratus Lutherani, omne Civici opificii subsidium facili pretio ei demandarint, ad accomodandum pro Catholico Exercitio oratorium, et Scholam. Huic enim Patri passim fiebat proprium Sancti viri nomen. Quantus abinde animarum fructus progerminarit, annuae Societatis JESU literae, et vitae typis datum rlogium, genuinam ad Apostolica usque solatia suppeditabunt veritatem¹⁰⁴.

Pari zelo nova missio S.J. inchoata fuit Coronae, Hungaris Brasso dicta Civitate, quae ultima in acceptando Caesareo praesidio fuit refractaria, neque id Praesidium admisit, nisi post tres quadrantis anni, et quidem armata militiae Caesareae coacta manu. Hic primus operabat<ur> supranominatus e Seraphico Strictioris Observantiae ordine P. Elisaeus a S. Georgio, qui prius in suburbana domo, postea intra Urbem in adornato e Civica Sartoriae Tribus officina oratorio, Rem Divina solemniter administrabat, eademque sacro labori (exacto laudabiliter triennio, Coronae est immortuus. Haec administratio variebatur deinceps per diversos Patres Franciscanos, qui in Germanico Idiomate, hic necessario deficiebant, quod essent Hungari, et devoluta est A.C. 1694. mense Januario, ad missionarium S.J. stabilem, cui Eminentissimo Generali Donato Heisler de Heidesheim annuam a Caesare pensionem procuravit, ac missionem, vario, ac etiam pecuniario aliquo¹⁰⁵ subsidio, praeter Illustrissimum Stephanum Comitem Apor, aliosque Benefactores coadjutavit. Hic Missa quotidiana certa nota celebrat<ur>. Conciones habebantur omni festo die, biennio etiam quadragesimales singulis sextis feriis, celebres / [66]' per annum sollemnitates, nominatim Nativitas, Resurrectio Domini, Theophorica Processio (ubi et bellica tormenta plausum dabant) perquam splendidae adornabantur. – Extra et intra urbem liberrime sacramenta administrabantur, fiebant Catheheses, alebatur Ludirector¹⁰⁶ pro Catholica Schola, ne ad Ludum Luthericum¹⁰⁷ itaret¹⁰⁸ nostra pueritia, convertebantur heretici etc. adusque¹⁰⁹ piam cum Cibiniensi missione

¹⁰³ Corect Serenio, de la numele generalului Sereny (vezi § IX), comandantul regimentului imperial în care părintele Kollics, din provincia Boemiei, îndeplinea funcția de *castrensis cappellanus*. Se pare că iezuitul a îndeplinit această misiune vreme de șaptesprezece ani, până să ajungă la Sibiu.

¹⁰⁴ Pasajul cuprins între *Primus de Patribus Castrensibus Cibiniensis* și *suppeditabunt veritatem* lipsește din H.

¹⁰⁵ Cuvântul *aliquo* este intercalat de către Kemény deasupra rândului.

¹⁰⁶ Liniuța de unire între *Ludi* și *rector* este trasată de către Kemény.

¹⁰⁷ Corectat de către Kemény din *Sathelicum*.

¹⁰⁸ Secvența *ita* este îngroșată de către Kemény peste o alta care nu mai poate fi reconstituită.

¹⁰⁹ Liniuța de unire între *ad* și *usque* este trasată de către Kemény.

(*quae antiquior celebriorque fuerat*) *aemulationem*. – *Sed et novissime in terra Fogaras inchoata est missio S.J. quo*¹¹⁰ *bono loco, quam etiam Caesareus Veredus (Postam dicimus) pertransit, situat<ur>; distatque Cibinium inter et Coronam, via posita, utrinque sex miliaribus distans*¹¹¹. *De*¹¹² *singulis hisce tribus missionibus ulterior*¹¹³ *mentio fiet infra § 9. 10. et 11*¹¹⁴.

§ V *Parochialis Transylvanae Ecclesiae Status*. Sede Episcopali per unum et dimidium seculum vacante, administrabatur Ecclesia Transylvana inter haereticos, per Generalem Vicarium, qui (nunc) A. 1701. in Parochia Sicularum Al Torja residet, et in *quartum supra*¹¹⁵ *vigesimum annum*¹¹⁶ laudabiliter hoc munere fungitur, *Bartholomaeus Szebelébi*¹¹⁷; in eo prioribus Vicariis felicior, quod *Andream Illyés*¹¹⁸ Episcopum (cum sesqui-seculo nullus hic visus fuerit) salutaverit *suam*¹¹⁹ Transylvanae Ecclesiarum visitatorem: ingemiscere tamen cum toto demum ovili debuit, quod huic Pastori nondum licuerit Sua Episcopali¹²⁰ Sede (quae Albae-Iuliae est) residere, suasque inter oves habere incolatum; nempe bellici motus Caesarem inter et Turcam foedus¹²¹ quietem desiderabant. *Complectabantur*¹²² tamen multiplicatis Neocuratis, iisque aliquot¹²³ SS. Theologiae Doctoribus, Parochiae; ac proinde serenior *Ecclesia Transylvana*¹²⁴ speciem prae se ferre¹²⁵ coepit. – Clerum Catholicum quoque adauxit continuo ab A.C. 1684¹²⁶ praesentia *Oxendii Virziresky*¹²⁷ *Aladiensis Episcopi Armeni*¹²⁸, cujus *Dioecesanii*¹²⁹ e *Moldavia*¹³⁰ transierant in Transylvaniam, et cum antecessore *Episcopo*¹³¹

¹¹⁰ Corect ar fi *quae*.

¹¹¹ Pasajul cuprins între *Pari zelo nova missio S.J.* și *utrinque sex miliaribus distans* lipsește din H. De fapt, întreg paragraful patru constituie doar un preambul la dezvoltarea în paragrafele nouă, zece și unsprezece a misiunilor catolice la Sibiu, Brașov și Făgăraș, adică puncte cheie în care înainte controlul îl dețineau, în cea mai mare parte luteranii, aflați în conflict permanent cu calvinii, sau în care se aflau mulți români (situația Făgărașului).

¹¹² *De* este intercalat de către Kemény.

¹¹³ *Ult-* este îngroșat de către Kemény peste un alt început de cuvânt, care nu se mai distinge.

¹¹⁴ În H: lipsește trimiterea *De*¹¹⁴ *singulis hisce tribus missionibus ulterior*¹¹⁴ *mentio fiet infra § 9. 10. et 11.*

¹¹⁵ *-pra* este îngroșat de către Kemény peste un alt sfârșit de cuvânt care nu se mai distinge.

¹¹⁶ În H: 24 *annum*.

¹¹⁷ În H: numele vicarului general apare subliniat.

¹¹⁸ În H: numele și prenumele episcopului apar subliniate.

¹¹⁹ În H: apare corect *suarum*.

¹²⁰ Urmează cuvântul *in*, tăiat de către Kemény.

¹²¹ *-oe-* este îngroșat de către Kemény peste o secvență care nu se mai distinge.

¹²² În H: apare *complebantur*.

¹²³ ‘-t’ este îngroșat de către Kemény, probabil peste ‘s’ final.

¹²⁴ În H: apare *Transilvanica*.

¹²⁵ ‘-e’ este întărit de către Kemény pentru că fusese acoperit de hasta lui ‘p’ din *proinde*, scris în rândul de deasupra.

¹²⁶ În H: 1684 apare subliniat.

¹²⁷ Primul ‘-r-’ din *Virziresky* este întărit de către Kemény peste o altă literă, care nu se mai distinge.

¹²⁸ În H: secvența *Oxendii Virziresky Aladiensis Episcopi* este subliniată.

¹²⁹ În H: apare *dioecesani*.

¹³⁰ În H: cuvântul *Moldavia* apare subliniat.

*Minas*¹³², ejuratis haereticis erroribus, in gremium Catholicae Ecclesiae suscepti, stationes in Transylvania stabiles obtinuerunt. Sed¹³³ maxime auxit Catholicum Statum *unio Episcopi Valachorum*¹³⁴, qui cum suo numerosissimo Clero, publice¹³⁵ facta professione Fidei Schisma Graecorum ejuravit, ac etiamnum satagit, omnem *Valacham*¹³⁶ late per Transylvaniam dispersam plebem unire Romanae Ecclesiae / [66]^v *gaudens in titulo Archiepiscopi*¹³⁷; in¹³⁸ hunc finem curat nunc Valachico idiomate¹³⁹ *Catechismum*¹⁴⁰ typis mandari quem et *Moldavi*¹⁴¹ expectant. Numerantur Popae seu Sacerdotes Valachorum sub unico suo Archi *Episcopo Athanasio*¹⁴² intra Transylvaniam 2640, oviculae vero hujus valachici Graeci Ritus ovilis absque numero. Persecutiones interea, quas ab haereticis passi sunt, (maxime de clero etiam usque ad *internecionem*¹⁴³) permultae numerabantur: nam alii incarcerati, alii compedibus, alii catenis constricti, alii fundo exuti, alii exulare sunt coacti.

Praeterea aucta est Transylvana ecclesia in territorio *Vintz*¹⁴⁴, per Parochiam novam, quam catholici obtinere, *Bulgari mercatores*¹⁴⁵; ante decennium vi Turcica, ad Transylvaniae asylum profugi exules, *de quibus infra § XII*¹⁴⁶. – Etiam duobus *milliaribus Corona*¹⁴⁷ in pago Calviniano *Illesfalva*¹⁴⁸, qui est ostium Siculiae, obtinuit locum *Moyses Nagy*¹⁴⁹ Praesbyter Ecclesiasticus, veteranus Missionarius Apostolicus, in quo sacellum S. Antonii Paduani erexit, ibidemque *ludum litterarium*¹⁵⁰ instituit, ac Parochi munus obivit. Nunc vero locum R.R. *Patribus*¹⁵¹ ordinis *S. Pauli I. Eremitae*¹⁵² Religiosis, proprium fecit. Sunt in Transylvania Parochiae Catholicae universim circiter 60. Filiales Ecclesiae 10. praeter Oratoria in Curiis Nobilium Parochi Sacerdotes 41. licentiatii 14. Ad haec

¹³¹ Urmează cuvântul *ad*, tăiat de către Kemény.

¹³² ‘M-’ și ‘-a-’ din *Minas* sunt îngroșate de către Kemény peste alte litere, care nu mai pot fi distinse.

În H: secvența *Episcopo Minas* apare subliniată.

¹³³ Acest pasaj este introdus cu aliniat în H.

¹³⁴ În H: secvența *unio Episcopi Valachorum* este subliniată.

¹³⁵ ‘-e’ este îngroșat de către Kemény peste ‘o’ final.

¹³⁶ În H: cuvântul *Valacham* apare subliniat.

¹³⁷ În H: lipsește secvența *gaudens in titulo Archiepiscopi*.

¹³⁸ În H: lipsește conjuncția copulativă *et* înaintea sintagmei *in hunc finem*.

¹³⁹ ‘-i-’ este îngroșat de către Kemény peste ‘o’.

¹⁴⁰ În H: cuvântul *Catechismum* apare subliniat.

¹⁴¹ În H: cuvântul *Moldavi* apare subliniat.

¹⁴² În H: apare doar *Episcopo Athanasio*, secvență care este subliniată, față de *Archi Episcopo Athanasio*!

¹⁴³ În H: apare greșit *internecionem*.

¹⁴⁴ În H: cuvântul *Vintz* apare subliniat.

¹⁴⁵ În H: secvența *Bulgari mercatores* este subliniată.

¹⁴⁶ În H: lipsește indicația *de quibus infra § XII*.

¹⁴⁷ În H: secvența *milliaribus Corona* este subliniată.

¹⁴⁸ În H: apare varianta *Illesfalva*, subliniată.

¹⁴⁹ În H: numele și prenumele preotului sunt subliniate.

¹⁵⁰ În H: apare *Ludum Literarium*, secvență subliniată.

¹⁵¹ În H: cuvântul *Patribus* este subliniat.

¹⁵² În H: secvența *S. Pauli I. Eremitae* este subliniată.

omnia Ecclesiae augmenta plurimum contulit cura Pastoralis, et paternus zelus Eminentissimi Principis Leopoldi Cardinalis a Kollonicz¹⁵³. –

§ VI *Claudiopolitanus, seu Colosvariensis*. Occupante armis Transylvaniam Leopoldo Caesare, *Claudiopolis*¹⁵⁴ Civitas (Arianorum et Calvinianorum nidus) paucos Lutheranos, multos Catholicos numerabat, Gymnasium Catholicum sex Classium continuo accurabant *Patres, et Magistri Societatis J.*¹⁵⁵ iique nonnisi transvesti¹⁵⁶, quia secus comparere non licebat post publicatam olim Societatis JESU in haeresum proscriptionem, *licet contra eam Status Catholicus publicis in Comitibus, ubi Societas proscribatur, fuerit solemniter protestatus, A.C. 1607. Sub Sigismundo Rákotzii; quae protestatio prius quidem solemniter facta est in publico ordinum omnium ac statuum consensu; tum coram Principe / [67] ipso Rákoczi, eiusdemque senatu universo. Haec protestatio ad perpetuam rei memoriam scripta, inque innocentiae Societatis testificationem, Iuriumque eiusdem conservationem singulorum manu et sigillo firmata, Patribusque tradita, in hodiernum diem (typis quoque mandata) conservatur. Sed et ipse Sigismundus Rakoczi, Calvinianus Princeps fassus est innocentiam S.J. in iisdem Provinciae Comitibus Claudiopoli celebratis, quod testimonium ad publicam perpetuamque laudem, Patribus S.J. scripto dedit, imo publico suo Decreto inseruit his verbis: “Nos Sigismundus Rákotzi, DEI Gratia Princeps Transylvaniae, Praesentibus nostris testificamur, eosdem Patres Societatis IESU, ut bonos, et morum integritate graves viros, ex suis Collegiis, Bonisque non ob ullum delictum, aut notae alicuius vitium, verum ad Instantiam Romanae et Catholicae Fidei contrariam opinionem sequentium, esse deturbatos, et exclusos, et in alia loca demigrare coactos, prout testificamur harum nostrarum Litterarum vigore, et testimonio mediante. Datum in Civitate nostra Coloswar – Die 26. Iunii, 1607.”*¹⁵⁷ Favore¹⁵⁸ autem Caesareo Leopoldi I – atque gratiosa cooperatione Archi

¹⁵³ În H: cuvântul Kolonics este subliniat.

¹⁵⁴ În H: *Claudiopolis* apare subliniat.

¹⁵⁵ În H: apare *Patres, et Magistri S.J.*, secvența fiind subliniată.

¹⁵⁶ Liniuța de unire între *trans* și *vesti* este trasată de către Kemény.

¹⁵⁷ În H: pasajul *licet contra eam Status Catholicus publicis in Comitibus, ubi Societas proscribatur, fuerit solemniter protestatus, A.C. 1607. Sub Sigismundo Rákotzii; quae protestatio prius quidem solemniter facta est in publico ordinum omnium ac statuum consensu; tum coram Principe / [67] ipso Rákoczi, ejusdemque senatu universo. Haec protestatio ad perpetuam rei memoriam scripta, inque innocentiae Societatis testificationem, Iuriumque ejusdem conservationem singulorum manu et sigillo firmata, Patribusque tradita, in hodiernum diem (typis quoque mandata) conservatur. Sed et ipse Sigismundus Rakoczi, Calvinianus Princeps fassus est innocentiam S.J. in iisdem Provinciae Comitibus Claudiopoli celebratis, quod testimonium ad publicam perpetuamque laudem, Patribus S.J. scripto dedit, imo publico suo Decreto inseruit his verbis: “Nos Sigismundus Rákotzi, DEI Gratia Princeps Transylvaniae, Praesentibus nostris testificamur, eosdem Patres Societatis IESU, ut bonos, et morum integritate graves viros, ex suis Collegiis, Bonisque non ob ullum delictum, aut notae alicuius vitium, verum ad Instantiam Romanae et Catholicae Fidei contrariam opinionem sequentium, esse deturbatos, et exclusos, et in alia loca demigrare coactos, prout testificamur harum nostrarum Litterarum vigore, et testimonio mediante. Datum in Civitate nostra Coloswar – Die 26. Iunii, 1607.* lipsește.

¹⁵⁸ În H: apare corect *favente*.

Episcopali Antistitum Strigoniensium Georgii Szecseny, ac sui successoris Leopoldi¹⁵⁹ Cardinalis a Kollonicz effectum est, ut Societas non amplius transvestita, verum in proprio nigro vestitu, nec solum sex *Gymnasii Scholas*¹⁶⁰, sed etiam universam philosophiam, iterum publice profiteri auderet. Quo circa nunc, sub finem Anni 1701¹⁶¹, duodecim personas S.J. in proprio vestitu numerat *Domicilium Claudiopolitanum*¹⁶². – Iuventus etiam in Convictu ac Seminario in tantum excrevit, ut et pro Clericis Studentibus nova surgat Fundatio, inchoante eam Reverendissimo *Bartholomaeo Szebelebi*¹⁶³, Episcopatus Transylvanici Vicario Generali. Hic Solemnitates annuae perquam splendido ac pretioso apparatu celebrantur, et nominatim processio Theophorica per Urbis forum, quod nulla alia Transylvaniae Civitas (omnes enim sunt haereticae) hucusque¹⁶⁴ admisit. Sed et devotio *MARIANA*¹⁶⁵ alte excrevit; meruit enim etiam obtinere, per favorem Eminentissimi Principis Leopoldi Cardinalis a *Kollonicz venerabilem DElparae imaginem*¹⁶⁶, quae in *Tempello*¹⁶⁷ *Valachico*¹⁶⁸ *ruicolis pervio honori Divi Nicolai dicato prope arcem Samos Ujvár*¹⁶⁹, quotidie / [67]^v per quatuor fere hebdomadas certis antemeridianis horis lacrymas *stillabat*¹⁷⁰ A<nn>o 1700. Habebat Claudiopolitanum S.J. Collegium suae foundationi insertam potiore suburbani Territorii dicti *Monostor* partem, cum *Templo DElparae bene restaurato*¹⁷¹, in cujus vicinia erexere¹⁷² Patres S.J. novum et elegans Sacellum Matri Dolorosae dicatum; Divina vero providentia benedicit eorum oeconomiae, quae pro Patribus et Magistris, Iuvenibusque in Convictu ac Seminario alendis, nunc egregie instauratur. –

§ VII *Albensis seu Albae Iuliae*. Alba Iulia Principis Transylvaniae, et Episcopalis Sedes, tota iam Calviniano superintendenti in spiritualibus paruisset, nisi Parochialia continuo ibidem administrantes transvestiti Missionarii S.J. impedivissent, sub quorum aera *quatuor*¹⁷³ *Grammaticis Classium Scholae*¹⁷⁴ etiamnum docent<ur>, atque alii sacri labores in omnem late viciniam¹⁷⁵

¹⁵⁹ Cuvântul *Leopoldi* este scris deasupra rândului de către Kemény, între *successoris* și *Cardinalis*.

¹⁶⁰ În H: secvența *Gymnasii Scholas* apare subliniată.

¹⁶¹ În H: 1701 apare subliniat.

¹⁶² În H: secvența *Domicilium Claudiopolitanum* apare subliniată.

¹⁶³ În H: numele și prenumele vicarului general apar subliniate.

¹⁶⁴ Liniuța de unire între cuvintele *huc* și *usque* este trasată de către Kemény.

¹⁶⁵ În H: cuvântul *MARIANA* nu este scris cu majuscule, ca în *Relatio*

¹⁶⁶ În H: secvența *Kolonics venerabilem Deiparae imaginem* apare subliniată.

¹⁶⁷ În H: apare *Templo*.

¹⁶⁸ În H: apare *Vallachico*.

¹⁶⁹ În H: ordinea cuvintelor apare schimbată, *honori Divi Nicolai dicato, ruicolis pervio prope Arcem Zamos Ujvar*, iar numele de odinioară al Gherlei este subliniat.

¹⁷⁰ În H: apare greșit *stallabat*.

¹⁷¹ În H: secvența *Templo Deiparae bene restaurato* este subliniată.

¹⁷² Kemény l-a întărit pe ‘-x-’ peste ‘-p-’.

¹⁷³ În H: 4 în loc de *quatuor*.

¹⁷⁴ În H: secvența 4 *Gram<m>aticae Classium Scholae* apare subliniată.

¹⁷⁵ Ultimul ‘-i-’ din *viciniam* este intercalat de către Kemény.

propagantur. – Hic extra muros *urbicos*¹⁷⁶ fixam habet sedem Graeci Ritus *Episcopus Valachorum*¹⁷⁷, qui opera Patrum S.J. *Ecclesiae Catholicae reconciliatus, negotio auctoritatem et efficaciam addente Eminentissimo Principe Leopoldo Cardinali a Kollonicz, numerosum sibi commissum Clerum*¹⁷⁸, Ecclesiae Romanae univit, et spem fecit. Parochias Valachas rite coordinandi, ac Plebem, quae potissimum ruri et pascuis addicta, nimirum rudis est, per suos Popas erudiendi, mysteria Fidei edocendi, Lyturgicas cum Concionibus celebrandi, Sacram Ecclesiae Catholicae faciem indicendi, atque hac ratione Statum Catholicum adaugendi. *Plura vide § 15 et V*¹⁷⁹. Haec unio ut effectum sortiretur, ac in futura tempora stabiliretur, indefesso molimine laboravit, laboratque ut verus parens Eminentissimus Princeps Leopoldus Cardinalis a Kollonicz – maxime per Patres S.J. qui ante hac nonnisi transvestiti, in *Caerulea hungaricis Parochis propria veste*¹⁸⁰ Albae Iuliae operari potuerunt. Nunc vero in proprio nigro vestitu operantur, ac Divina administrant in reaedificato sumptibus Ill<u>s<trissi>mi *Stephani Comitis Apor Provincialis Transylvanae militiae Generalis*¹⁸¹ Templo; cujus *Sola*¹⁸² hactenus rudera (nam olim in Templum Societati JESU cum Collegio Christophorus Báthori Princeps ibidem sepultus erexerat) conspiciebant<ur>. – In hac Civitate (*DEO*¹⁸³ laus) potentia Calviniana sensim succumbit, quod *Caesarea Camera*¹⁸⁴, et Provinciae proceres sua isthic fixerint Domicilia; nam ad eorum / [68]^f praesentiam Catholica Caesaris auctoritas perspicue eminet. *NB! Templum Cathedrale S. Michaelis erat in potestate Catholicorum in annum 1605. quo anno Principis Sigismundi Rákoczi auctoritate catholicis ademerunt Calvinistae, qui in Civitate concionari, et Scholas aperire ceperunt*¹⁸⁵

§ VIII *Udvarhelyensis*. *Udvarhely*¹⁸⁶ oppidum Siculiae, in montoso territorio sitam (ubi e monasterio seraphici ordinis, eiusque¹⁸⁷ ruinato Templo Praesidiarium Castrum ab Haereticis est efformatum) Parochialem habet Ecclesiam in foro, quae¹⁸⁸ nunc possidetur a Calvinianis. Collem huius oppidi inhabitabat Societas Jesu, hactenus transvestita, quae templum Catholicum, et

¹⁷⁶ În H: apare *Urbis* în loc de *urbicos*. Pasajul este introdus cu aliniat.

¹⁷⁷ În H: secvența *Episcopus Valachorum* apare subliniată.

¹⁷⁸ În H: lipsește din frază *Ecclesiae Catholicae reconciliatus, negotio auctoritatem et efficaciam addente Eminentissimo Principe Leopoldo Cardinali a Kollonicz, numerosum sibi commissum Clerum*.

¹⁷⁹ În H: lipsește indicația *Plura vide § 15 et V* (?!).

¹⁸⁰ În H: secvența *cerulea Hungaricis Parochis propria veste* apare subliniată.

¹⁸¹ În H: secvența *Comitis Stephani Apor, Provincialis Militiae Transilvani Generalis* apare subliniată.

¹⁸² În H: apare corect *Scholae*.

¹⁸³ În H: *DEO* nu este scris cu majuscule.

¹⁸⁴ În H: secvența *Caesarea Camera* este subliniată.

¹⁸⁵ În H: lipsește observația de la sfârșitul paragrafului: *NB! Templum Cathedrale S. Michaelis erat in potestate Catholicorum in annum 1605. quo anno Principis Sigismundi Rákoczi auctoritate catholicis ademerunt Calvinistae, qui in Civitate concionari, et Scholas aperire ceperunt*.

¹⁸⁶ Inițial fusese scris *Udvarhely*, dar primul 'l' a fost tăiat de către Kemény.

¹⁸⁷ '-e' este întărit de către Kemény peste o altă literă, care nu se mai distinge.

¹⁸⁸ Corectat de către Kemény din *qui*.

Gymnasium quatuor Classium, cum copia Discipulorum in Convictu et Seminario habet. De his veraci testimonio comprobatum est docuitque experientia, nullibi per Transylvaniam diligentius in Studio incubuisse Iuventutem, quam in Udvarhely¹⁸⁹. Hinc iuvenes annue egredientur Claudiopolim ad superiores Scholarum Classes, agnoscunturque singulari probitatis exemplo, atque agendi dexteritate conspicui, illustres. Haud pridem erecta hic est Congregatio agoniae, cuius Albo primi inscripsere sese Augustissimus Imperator Leopoldus cum sua Domo Austriaca, et Eminentissimus Cardinalis a Kollonicz cum Aulae Caesareae Ministris¹⁹⁰. Ad huius Congregationis exercitium tantus fit hominum acursus, tanta poenitentiam et Communicantium multitudo, tanta devotio, cui singularis accedit sacrorum ornamentorum apparatus, ut non solum Acatolici, sed et orthodoxi multam habeant admirationem; milleni homines adsunt¹⁹¹ Domenica Passionis, qui Titularis est huius Congregationis; plures autem ob locorum opportunitatem ad processionem Theophoricam, et alias quasdam solemnitates, advenientibus una Siculiae Parochis, qui Sacro labore ibi insignitis defatigantur. Nunc Societas in proprio nigro vestitu hoc Domicilium incolit, quod ante hac minime licuerat; nempe manifesto vitae periculo semet exposuisset quisquis Iesuita hic apertus morari attentavisset.¹⁹² –

§ IX *Cibiniensis. Seu Hermanstadiensis. Missioni S.J. in Lutherana Cibiniensi Civitate initium fecit venerabilis P. Lucas Kolich S.J. ex provincia Bohemiae, qui in septimum supra decimum annum penes unicum Generalis Sereny Regimen Missionarii munus in Castris / [68]^v obiverat. Eius vitae cursus ob Apostolicam vivendi normam typis mandatus est. Biennio (Cui est immortalus) hic sancte laboravit, bonum<que> numerum a se ad Catholicam fidem conversorum, in singulos menses descriptum habuit, totius Civitatis affectum mire lucratus. Sequentibus quindecim Mensibus alii Patres Castrenses S.J. succedaneam Missionis gesserunt curam, donec mitteretur P. Antonius Templman S.J. cum stabili pensione Caesarea Cibinii permansurus: missionarius Vir erat amabilis, naturalis modestiae, et solidae virtutis, atque in cura animarum indefessus, quarum etiam insignem numerum ab Haeresi ad gremium Ecclesiae deducebat annue, peractoque quinquennio, uitam Cibinii pie finiit, sacramentis ante mortem rite communitus. Quia vero multitudini laborum impar erat Missionarius unus, necesse fuit duos, deinde tres hic permanere; imo pio Generali Transylvaniae Commendante¹⁹³, eiusque militari aula (General Staab) quartum adiungi oportuit, praeter aliquos Patres Franciscanos, qui sponte collaborant, ellemosynariam experti gratitudinem. Huc ad convictum Patrum S.J. placuit Nobilitati circa tres iam Classes Grammaticae hic A. 1701. docebantur, et cum hac Iuventute*

¹⁸⁹ Inițial fusese scris *Udvarhely*, dar primul 'l' a fost tăiat de către Kemény.

¹⁹⁰ Cuvânt corectat de către Kemény din altul, care nu mai poate fi citit.

¹⁹¹ Liniuța de unire între cuvintele *ad* și *sunt* a fost trasată de către Kemény.

¹⁹² În H: lipsește întreg paragraful opt, referitor la Osorheul Secuiesc. Singurele informații despre Osorhei la începutul textului (pag. 3): *Albae Iuliae* et *Udvahelyni* etiam de societate transvestiiti *Sacerdotes Ecclesias, et Scholas curabant.*

¹⁹³ Maiuscula este întărită de către Kemény.

*actiones*¹⁹⁴ *dramaticae ad publicum plausum, Aatholicorumque stuporem, cum aedificatione producebantur. Oratorii Solemnitates, apparatus, musica*¹⁹⁵ *multiplicatae, Conciones fiebant valde celebres.*¹⁹⁶ –

§ X *Coronensis seu Brassoviensis Transylvanae Ecclesiae Status.* Corona seu Brassovia¹⁹⁷ Saxo Transylvanorum Lutherana Civitas, orientalium Regionum communis officina, olim valde opulenta, nec ita moenibus, et qua defenditur Arce, ad arcendos hostes (ob montium viciniam) / [69]^r munita quam argento ab hostibus redimibilis; est limes haereditariarum Domus Austriacae Partium, finibus Moldaviae et Valachiae adiacens, a reliqua Transylvania *montosis silvis segregata, tribus amplis suburbiis*¹⁹⁸ circumvallata, ac territorio *Bistriziae*¹⁹⁹ dominans, quae Lutherica *Burtzia*²⁰⁰ pagis, oppidis, Templisque abundat. Habet haec Civitas Corona intra se *quatuor*²⁰¹ Templa, quorum unum opportune nunc administrationi Catholicae *foret*²⁰² adaptabile, pro²⁰³ Dominicanis olim aedificatum, dein²⁰⁴ ad franciscanos²⁰⁵ devolutum; *obit hisce*²⁰⁶ *annis*²⁰⁷ vices magazini, Templum quidem urbici, Monasterium vero Caesarei. – *Hoc*²⁰⁸ idem Templum suo cum Monasterio, solum immune permansit a conflagratione totius Coronensis Civitatis A.C. 1689. 21 April<is>²⁰⁹ defensumque fuit a Caesarea militia iussu Generalis de Pace, istic Commendantis. Proinde non erit incongruum, si ad Civicam magnam Domum, intra quam Catholicum perangustum Oratorium nunc habetur, transferatur praefatum magazinum; atque *Hungarica Concio Lutherana*²¹⁰, intra istius Templi frustum, asseribus divisum haberi solita (ad quam et Calvinistae conveniunt) transferatur ad Hospitalis Tempellum, pariter intra Civitatem situm, cedatque illud Templum, pariter intra Civitatem situm, cum Monasterio (ruina iam non nihil obnoxio) sacrae Catholicorum administrationi. – Eum autem Monasterium²¹¹ locum

¹⁹⁴ În cuvântul *actiones*, litera '-t-' este intercalată de către Kemény.

¹⁹⁵ După cuvântul *musica* apărea o virgulă, tăiată de către Kemény.

¹⁹⁶ În H: lipsește întreg paragraful nouă, referitor la Sibiu. Singurele informații despre înflorirea unei misiuni iezuite la Sibiu (în fostul centru al luteranilor!) se întâlnesc la începutul textului (pag. 3) și apar și în Relatio (§ III): *Factum autem est, ut a Cibinio Metropolitana Saxo Transylvanorum Civitate, primum ac notabile fidei Christianae exercitium per ingressos recens Castrenses Capellanos inchoatum subsequeretur.*

¹⁹⁷ În H: *Corona* și *Brassovia* sunt subliniate.

¹⁹⁸ În H: lipsește secvența ... *montosis silvis segregata, tribus amplis suburbiis* ...

¹⁹⁹ În H: apare corect *Burczia*.

²⁰⁰ În H: apare varianta *Barczia*.

²⁰¹ În H: apare 4 în loc de *quatuor*.

²⁰² În H: lipsește *foret*.

²⁰³ În H: înainte de *pro* apare *fuit*.

²⁰⁴ În H: apare *est* înainte de *ad*.

²⁰⁵ În H: *Franciscanos* este scris cu majusculă și subliniat.

²⁰⁶ În cuvântul *hisce*, secvența finală *-sce* este adăugată de către Kemény.

²⁰⁷ În H: *iam obit*, în loc de *obit hisce annis*.

²⁰⁸ În H: *Hod*. greșit, în loc de *hoc*.

²⁰⁹ În H: secvența 1689. 21 Aprilis este subliniată.

²¹⁰ În H: *concio hungarica Lutheranorum*.

²¹¹ Corect ar fi *Monasterii*.

(pro aliquot annorum spatio, donec alius aedificetur) facilius et fructuosius (praesertim pro erudienda Iuventute) adaptabit Societas JESU; quam alius quilibet sacer ordo; - quandoquidem alibi per Transylvaniam peropportuna habent adaptabilia, nunc adhuc deserta, varii Religiosi Monasteria. –

Coronae certe consultissimum Societati J²¹² foret aedificare suum Domicilium cum Gymnasio et Seminario²¹³, non quidem intuitu Iuventutis Transylvanae (huic enim in aliis Civitatibus abunde provideri potest) sed pro Valacha, Rasciana, Bulgara, Graeca, Armena, aliaque orientali, maxime cum ex iis Nationibus prolium Parentes mercaturae exercendae causa copiosi ultro ultroque *commeent*²¹⁴ atque hic velut in emporio mercimonia deposita habeant. Profecto *aliquott*²¹⁵ eorum Parentum non solum pro ediscenda / [69]^v Latina et Germanica Lingua suas proles Coronam se submissuros, sed et sumptus pro aedificio Gymnasii vel Seminarii addituros edixerunt, quando a missionario S.J.²¹⁶ Scholam Catholicam institui conspexerunt. Imo etiam suas jam proles dare ceperunt e quibus Armenus unus, Trapezuntinus alter (divitum mercatorum Filii) nec alphabetum alterius, quam²¹⁷ Patriae Linguae scientes sola ferme per signa et gestus *loquebantur*²¹⁸, profecerunt autem per duos annos cum dimidio ita, *ut non solum Germanicam linguam perdiderint*²¹⁹, *sed et Latinitatem*²²⁰, usque ad Classem Rhetoricae comprehenderint, a memoria et ingenio *prorsus*²²¹ felices. *Sed et Valachus, Principis Cantacuzeni sororis filius per dimidium annum sic Germanicum et Latinum idioma est assecutus, nihil ante intelligens, ut Patris Missionarii Germanice et Latine loquentis apud Illustrissimam Matrem in praesentia Principis, ageret Interpretem. Haec sane Corona Civitas ad unionem cum Romana Ecclesia in oriente procurandam, veramque fidei Catholicae notitiam ibidem ampliandam, est appositissima: conduceret vero, si licentia daretur Graecum et Armenum Ritum in Templo nostro exercendi per Catholicos eorum Nationum praesbyteros, quos ipsae Nationes libenter advocabunt et alent.*²²² –

Duravit quidem ferme per octennium unus hic Missionarius S.J., sub Castrensi Titulo, ex pensione Caesarea, quam subministrabat Commissariatus (nempe ex menstruis 12 Fl<o>r<e>nis Rhen<anis> cum cubulo et quadrante tritici) sed tenuissime; nam ex hac pensione (modicis Benefactoribus adiutus) victum sibi procurabat et amictum; locum Scholae solvebat annue; puerum, et Ludi magistrum, qui simul Sacrista erat, alebat; oratorio de ceteris, musica, et apparatu

²¹² Cuvintele subliniate au fost adăugate deasupra rândului, după *consultissimum*, de către Kemény.

²¹³ În H: lipsește *et Seminario*.

²¹⁴ ‘-t’ din cuvântul *commeent* este îngroșat de către Kemény peste ‘-s’. În H: apare *commeant*.

²¹⁵ În H: doar *aliquott*.

²¹⁶ În H: nu apare S.J. după *Missionario*.

²¹⁷ În H: apare *suae* înainte de *patriae linguae*.

²¹⁸ În H: apare *loquentes*.

²¹⁹ În H: în loc de *ut non solum Germanicam linguam perdiderint* apare, mai simplu, *ut grmanicae linguae usum obtinuerint*.

²²⁰ În H: în loc de *sed et Latinitatem* apare *Latinitatem vero*.

²²¹ În H: lipsește *prorsus*.

²²² În H: lipsește pasajul referitor la fiul surorii principelui Cantacuzino.

providebat; solemnitates annuas, quibus magnificus splendor non deerat, expensis adiuvabat. Hic ne plures Catholica fides pateretur adversarios, effecit missionarius S.J. ut acceptati a Coronensi Civitate Magistri Calviniani, qui nobilem Hungaricam Iuventutem Titulo discendae cum Latina, Germanicae Linguae huc alliciebant, eliminarentur; nec ulli posthac (utpote Civitati Luthericae ob Calvinismum, quem instillabant praeiudiciosi) / [70]^r admitterentur. Praeterea effecit dum unio Nationis Valachae cum Romana Ecclesia fervebat, ut Scismaticorum Graecorum exercitium a Calogeris administratum, atque dimidio iam anno subdole²²³ intra Civitatem continuatum, per Statum tam Ecclesiasticum, quam politicum inhiberetur, atque in suburbio tantum Valachico (iure veteri) continuaretur. Sed neque in eo suburbio scismaticum iam vigeret exercitium – (Licet Graecus Ritus, propter vetera Templi iura, ibi continuo sit permittendus) nisi Graeci Scismatici Romanos gravissime perosi, et adhuc per pecuniam potentes, Valachorum unionem cum Romana Ecclesia hic loci impedirent, et suam esse veterem, orthodoxam, nostram vero Papisticam, novatamque Fidem coram plebem nuncuparent. Hunc autem errorem plebi evellere fas erit, si Missionarius valachicae Linguae ganarus, vel doctior ex unitis Valachis Praesbyter, Coronam incoluerit. – Quoniam autem non soli Civitati, verum et omni viciniae opera spiritualis est impendenda, qualis est Burzia, (Luthericum territorium appertinens Coronam) sita in planitie amoenissima, ab oppidis, pagis, fertilique rure celebris, tredecim Parochialibus Templis conspicua (quae horreum Cereris olim dicebatur) necessario cooperarii S.J. debebunt, qui ex proventibus teloniarum (plura enim ad ostia vicinae Valachiae et Moldaviae Caesar numerat) constanter ali possent; sicut et ex Hétfalu (Septem pagis) potest ex fundatione praefati Templi et Monasterii, nunc Magazini vicem supplentis; nisi interea temporis, fundator aliquis, aut specialis Benefactor obveniat. Certe Coronenses et Burtzenses, Lutherani, Papistas antea exosi, nunc dubiis Fidei pleni sunt, et passim Catholicam fidem esse salvificam (quod illis renuunt edicere ministelli) cognoscunt, ut plurimum a bonis militibus Catholicis illuminati, omnia enim fidei dubia in modum ioci cum Caesareis militibus (quos per suas haereticas domos in Stativis, seu aestivis, seu hybernis continuos habent hospites) conferre et examinare amant. – Imo plebs rustica ministellorum suorum mendaciis delusam se animadvertens, Jesuitas antehac²²⁴ vel a nomine odiosissimos, nunc honorat, auscultat, eorumque conversationem aestimat, / [70]^v ne dicam administrationem Divinam Catholicorum suae Lutheranorum ita praefert, ut optet per Caesareum edictum in Sua Templa inferri Ritus Catholicum, atque per Curatos Catholice Caelibes, non Lutherice uxoratos, prolibusque²²⁵ educandis ac ditandis intentos, administrari. – Haec de Burtzia. –

Quantum autem Majestatis Caesareae intersit lucrari – (tum spirituali, tum Politico conatu) orientales animos, ipsa currentium 25. annorum foederati cum Turcis armistitii velocitas nos praemonet; decernentibus enim 25. annis, nulla ad

²²³ Liniuța de unire între cuvintele *sub* și *dole* este trasată de către Kemény.

²²⁴ Liniuța de unire între cuvintele *ante* și *hac* este trasată de către Kemény.

²²⁵ Liniuța de unire între *proli* și *busque* este trasată de către Kemény.

victorias Caesareas maior efficacia patebit, quam per lucratos interea temporis orientalium Populorum animos. Quocirca oportebit eos in tempore ad fidei catholicae agnitionem, atque amorem allicere, et ad obtinendam benevolentiae, Clementiaeque²²⁶ Caesareae experientiam, huc in Provinciam Caesareo Regiam pertrahere, ut ita conciliati, non solum ad Caesarem tuto confugere, protectionique Caesareae fidenter se se committere, sed vel maxime resumpto Bello Turcico, Caesareis partibus tum favere, tum adhaerere non reformident. Unum ex efficacibus id obtinendi prout supra insinuatum fuerat, erit remedium fundatio Domicilii S.J. cum Gymnasio et Seminario in vicina et nota orientalibus Civitate Corona, seu Brassovia, pro orientali Iuventute colligenda, atque informanda; quae informata ad orientem remeare, ibidemque²²⁷ pro Romana Ecclesia et Imperio bene operari valeat.²²⁸ –

§ XI *Fogorasiensi*. Prope Alpes, quae Transylvaniam a Transalpina Valachia²²⁹ dividunt, stat in planitie Arx *Fogaras*²³⁰, inter Transylvanas facile Princeps, cuius possessores se Dominos Terrae *Fogaras*²³¹ scribunt, quia peramoenum huc pertinens territorium veluti quidam Ducatus est. Habebatur istic olim Deiparae²³² Imago miraculosa, quae *Patrona*²³³ vulgo vocabatur, sicut *Albae Iuliae*²³⁴ *Alba: Hunyadi*²³⁵, *Virgo puerpera*²³⁶, *Colosvarini*²³⁷ *Virgo Virginum*²³⁸: in Szeben²³⁹ *Domina nostra*²⁴⁰, quae Imagines a miraculis celebres furore haeresum periere.

NB! *Impressis annuis ad A. 1604. sic legitur: P. Michaël Mardt S.J. sub exordium huius anni in Fogaras missus, est vero / [71] Fogaras arx cum oppido, qua hoc tempore Transylvaniae Provincia forte nec meliorem habet, neque*

²²⁶ Liniuța de unire între *Clementi* și *aeque* este pusă de către Kemény.

²²⁷ Liniuța de unire între *ibi* și *demque* este trasată de către Kemény.

²²⁸ În H: lipsește cea mai mare parte a paragrafului referitor la misiunea iezuită în Brașov: parte în care se disting cinci episoade, cel al misionarului iezuit care a activat preț de opt ani la Brașov, cu titlul de *castrensis*; cel referitor la necesitatea trimiterii unui misionar care să cunoască bine limba românilor schismatici; cel referitor la veniturile părinților iezuiți provenite din vămile cezaro-crăiești, precum și recunoașterea, datorită acestora, de către luterani, a credinței catolice; recunoașterea de către 'plebe' (populația de la sate) a dreptei credințe universale și propovăduirea acesteia de către preoți celibatari; în fine, lucrul cel mai important, întemeierea unui gimnaziu și a unui seminar iezuit la Brașov în care să fie primiți tinerii valahi 'schismatici', care odată îndoctrinați și instruiți, la întoarcerea acasă să lucreze în folosul bisericii romane și a maiestății cezaro-crăiești.

²²⁹ În H: lipsește cuvântul *Valachia*.

²³⁰ În H: cuvântul *Fogaras* este subliniat.

²³¹ În H: cuvântul *Fogaras* nu este subliniat.

²³² Liniuța de unire între *Dei* și *parae* este trasată de către Kemény.

²³³ În H: cuvântul *Patrona* nu este subliniat.

²³⁴ În H: secvența *Albae Iuliae* este subliniată.

²³⁵ În H: cuvântul *Hunyadi* este subliniat.

²³⁶ În H: secvența *Virgo puerpera* nu este subliniată.

²³⁷ În H: cuvântul *Colosvarini* este subliniat.

²³⁸ În H: secvența *Virgo Virginum* nu este subliniată.

²³⁹ În H: cuvântul *Szeben* este subliniat.

²⁴⁰ În H: secvența *Domina Nostra* nu este subliniată.

munitiorem. Fuerat ibi aliquot annis ante Catholica Religio postliminio restituta, Balthasar Bathorei nepotis Regis Stephani opera, atque a Serenissima Maria Christierna conservata eo tempore, quo ipsa Sigismundo Principi Báthori desponsata, illum locum possedit, eiusque²⁴¹ Templum sacra superlectili, aliisque pretiosis ornamentis instruxit. Ibi mortuo Parocho, vices obivit per bimestre, profatus Pr. Michaël Mardt, Claudiopoli illuc missus.²⁴² –

Oppidum Fogaras²⁴³ (arci annexum) fuerat antea Catholicum, et a Saxo-Transylvana natione²⁴⁴ incolebatur visuntur²⁴⁵. Ibi rudera monasterii Franciscanorum prostant²⁴⁶. – Hoc oppidum, corrupta per haeresim Lutheranam Natione, factum est Luthericum²⁴⁷; innolescente²⁴⁸ vero Calvinismo, a Principibus Calvinianis (ferme per 90. annos Transylvaniae dominantibus) propagato, supplantabantur Lutherani, et qui de oppido excedere noluerunt²⁴⁹, Calvinianis accensebantur. Adeo autem in Catholicos Incolae²⁵⁰ desaeviebant²⁵¹, ut ante non multos annos nemo presbyterorum vel pedem in arcem inferre ausus fuerit, in²⁵² verberibus excipi vellet, aut propudiose²⁵³ eiici. Sacerdotium²⁵⁴ schismatici²⁵⁵ eorum Ritus Graeci Valachorum²⁵⁶ in eum contemptum ibidem devenerat²⁵⁷, ut non veneratus Transylvanus Provincialis Militiae Generalis Laicus Calvinista, Valachos Laicos²⁵⁸, qui aptiores videbantur, creare Sacerdotes. Idcirco neo-unitus²⁵⁹ Romanae Ecclesiae Episcopus Valachorum, Athanasius²⁶⁰ necesse habuit A.C. 1699. intra eandem Arcem Fogaras (Cooperante ad id efficiendum – Caesareo arcis Commendante Scheninger²⁶¹) huius modi sacrilegos sacerdotes conquisitos redarguere, ac vero sacerdotio nos aliosve initiare. Habetur enim insignis Ecclesia Valachorum ritus Graeci in hoc oppido, sed hi Valacchi in unione Romano-Catholica²⁶² nimium vacillant. – Anno 1700 Regius Iudex, Saxonum Comes,

²⁴¹ Secvența –ius- este întărită de către Kemény peste alte litere, care nu mai pot fi percepute.

²⁴² În H: lipsește observația referitoare la Michaël Mardt S.J..

²⁴³ În H: cuvântul Fogaras este subliniat.

²⁴⁴ În H: secvența Saxo Transylvana Natione apare subliniată.

²⁴⁵ În H: lipsește visuntur, care nu-și are rostul.

²⁴⁶ În H: lipsește secvența Ibi rudera monasterii Franciscanorum prostant.

²⁴⁷ În H: apare Lutharanum, în loc de Luthericum.

²⁴⁸ În H: apare Invalescente, în loc de innolescente.

²⁴⁹ În H: apare noluerant, în loc de noluerunt.

²⁵⁰ În H: lipsește Incolae.

²⁵¹ În H: apare desaeviebatur.

²⁵² În H: apare, corect, ne.

²⁵³ În H: apare, corect, propediore.

²⁵⁴ În H: apare greșit Sacerdotum.

²⁵⁵ În H: apare Schismaticorum, subliniat.

²⁵⁶ În H: cuvântul Valachorum este subliniat.

²⁵⁷ ‘-r-’ este întărit de către Kemény peste o altă literă care nu se mai vede.

²⁵⁸ În H: secvența Valachos laicos este subliniată.

²⁵⁹ Liniuța de unire între neo și unitus este trasată de către Kemény.

²⁶⁰ În H: apare Anastasius și nu este subliniat.

²⁶¹ În H: apare varianta Schweninger.

²⁶² Liniuța de unire între Romano și Catholica este trasată de către Kemény.

-Lutheranus²⁶³ *Claudiopolim*²⁶⁴, *Albam Iuliam*²⁴³, et in oppidum *Fogaras*²⁴³ Luthericam sectam adeo zelose reduxit, ut de Ministellis, oratoriis, campanis, aliisque necessitatibus²⁶⁵ illico provisum fuerit; sed et graves simultates inter Lutheranos et Calvinianos una sunt exortae; nam subito in Fogaras, *Lutheranorum*²⁶⁶ numerus ad *trecentissimum*²⁶⁷ ascendit, Crux neo tempelli Lutherici tecto (superstitiosum Clavinianis scandalum) praefixa fuit; ministellus etiam Luthericus in Baptismo frontem Infantum (ad *fremittum*²⁶⁸ Calvinistarum) Catholico more Cruce signare non destitit *etc.*²⁶⁹. Inter has rixas / [71]^v Catholica quoque Ecclesia adaugebatur, quia Caesareus arcis Commendans Schweininger²⁷⁰ (cuius zelum Catholicum favore fructuoso provehebat Eminentissimus Leopoldus Cardinalis a *Kollonicz*²⁷¹) Praesidiariae Militiae, ac penes eam quibusvis Catholicis de Divinorum administratione felici zelo providebat; unde *aliquott*²⁷² e nobilitate Boërorum fidem Catholicam sunt amplexi; et *nunc*²⁷³ plures *Calviniani*, *tum Lutherani*²⁷⁴ convertuntur. Nunc hic est desiderium ut Presidiariis extradetur²⁷⁵ Capella Arcis – quam Calviniani nec dum deseruerunt, praesertim cum nunc ad finem Anni 1701. missio Societatis *JESU*²⁷⁶ hic sit inchoata et de mediis vivendi sic provisa, ut etiam duo vivere possint Missionarii S.J. – quorum alter pro erudiendis incolis²⁷⁷ et accolis, numerosissimis *Valachis*²⁷⁸, operose postulat. –

§ XII *Monasticus. Varii ordines Religiosi olim florere in Transylvania. Remansit autem inter haeresum disturbia solus ordo seraphicus, tum Conventualium, tum strictioris observantiae S<anc>ti Francisci, qui cum reformarentur, remansere in Siculia, ubi Custodia ut vocant Provinciae Salvatoris est, duo habent monasteria, unum in Somllyo Virginis Beatissimae visitantis, alterum in Mikhaza, et duas Residentias in Gyirgyo, et Estelnek. Conantur nunc ipsi recuperare vetusta quaedam Monasteria, videlicet in Déés, Hanyad <sic!>, et Medgyes, cui conatui omnino est patrocinandum, neque metuenda mendicantium multiplicatio, quasi onerosa Transylvaniae, Dees enim ab Hunyad facile viginti et quinque milliaribus distat, Medgyes vero Civitas a nundinis, vino, frugibus,*

²⁶³ Liniuța de dinaintea cuvântului *Lutheranus* este trasată de către Kemény, în intenția de a-l lega pe acesta de *Iudex*, deși între ele se află mai multe cuvinte.

²⁶⁴ În H: cuvintele *Claudiopolim*, *Albam Iuliam*, *Fogaras* sunt subliniate.

²⁶⁵ Liniuța de unire între *necessi* și *tatibus* este trasată de către Kemény.

²⁶⁶ În H: apare *Lutheranum*.

²⁶⁷ În H: apare 300, în loc de *trecentissimum* >sic!>.

²⁶⁸ În H: apare greșit *remitum*.

²⁶⁹ În H: lipsește *etc.*

²⁷⁰ Era scris inițial *Schweinger*, dar Kemény a adăugat secvența '-in-' deasupra cuvântului.

²⁷¹ În H: cuvântul *Kolonics* apare subliniat.

²⁷² În H: apare *aliquot*, nu *aliquott*.

²⁷³ În H: apare *iam*, în loc de *nunc*.

²⁷⁴ În H: *tam Lutherani, quam Calviniani*.

²⁷⁵ Sufixul de conjunctiv '-e-' este întărit de către Kemény peste '-a-' de la indicativ.

²⁷⁶ În H: *Jesu* nu este scris cu majuscule.

²⁷⁷ În H: *numerosissimis* apare înainte de *incolis*, nu înainte de *accolis*.

²⁷⁸ În H: cuvântul *Valachis* este subliniat.

rebusque ad victum deservientibus celebris, in meditullio Transylvaniae sita est. – Praefati in Siculia Franciscani publica commendatione a regulari Monastici sui ordinis observantia gaudent, habentque Novitiatum haud sterilem, ac studium tum philosophicum, tum Theologicum. Docent etiam Iuventutem per seculares Magistros, atque e Sua Monasterii Typographia de libris Scholasticis provident. Haec Iuventus A.C. 1694. memorabili / [72]’ generositate restiterat incurrentibus in Siculiam, eamque vastantibus Tartaris, prodierant enim e Monasterio dispositi ordines Scholasticae Iuventutis cum vexillis²⁷⁹ Scholaribus, adhibitoque tympano. – (Cuius feriendi bene gnarus erat Adamus Kálnoki de Köröspatak, Supremi Iudicis in Háromszék, nunc Viennae in Aula Caesarea Transylvanici Vice Cancellarii Ill^us^{tr}iss^{im}us Filius) ac Tartarorum Cuneos adeo perterrere fecerunt, ut cum Germanam militiam prodire existimarent Tartari, celerem fugam arripere, atque ad sua e Transylvania revolare non dubitarent. – Sed et Patribus Conventualibus non pridem procurata est Statio intra Transylvaniam in Háromszék, Siculiae pago Esztelnek, per missionarium Apostolicum, ex Clero Ecclesiastico Moysem Nagy, e quo pago ipsi se, ante quadriennium ad oppidum Készdi Vásarhely transtulerunt, ac Templum cum Gymnasio erexerunt, multum salut²⁸⁰ animarum profuerant. Intentio prima erat, ut haec Religiosa Conventualium Statio Missionibus Moldavicis, quas ab aliquot annis ex Italia a Sacra Congregatione de propaganda fide missi Patres Conventuales inter dispersos paucos Catholicos administrant, deserviret; sed hucusque inquietudo bellica, nimiaque pauperies, tum his, tum in Moldavia missionariis, futurorum progressum exiguum spem admisit. Cum autem Patres S.J. ab hinc biennio in Moldaviam e Polonia ad suas veteres Stationes reducti sint, qui ante annos 18 a Turcis Camenecum²⁸¹ obsessuris, tributariam portae Moldaviam deserere coacti fuerant, persuadent circumstantiae, - et ipsimet R.^{di} Patres Conventuales non inconsultum esse arbitratur, ut iam in Italiam revertantur, unde sumptuose emittebant²⁸². Plures causas cognovit Missionum istarum prudens, probusque superior P. Felix Antonius Favoli Conventualis Iassis, quae Civitas Residentia est Moldaviae Principis, suam habens Stationem. Sunt et alii Franciscani ordinis Minor^{um}²⁸³ in Valachia Transalpina, quae alioquin tota est Schismatica, proprium habentes Provincialem in Monasterio Civitatis Valachiae Targovist, quo plures eorum Stationes appertinent. – Hi monasteriis quatuor gudebant <sic!> in Bulgaria, quorum unum incolebat Sophiensis Archiepiscopus²⁸⁴ Franciscanus; sed omnes metu Turcarum profugi, quia credebantur esse Ottomanicae portae perduelles, ac Caesarei conspiratores, quando Belgradum a Leopoldo Caesare est

²⁷⁹ Kemény a pus deasupra literei ‘-l-’ din vexilis – cum era scris inițial – o bară orizontală, indicând astfel grafia cu –ll- a cuvântului.

²⁸⁰ Cuvântul întreg este îngroșat de către Kemény peste un altul, care nu se mai distinge.

²⁸¹ ‘-a-’ și ‘-e-’ (primul) din cuvântul Camenecum sunt îngroșate de către Kemény peste alte litere, care nu se mai disting.

²⁸² ‘-e-’ este adăugat de către Kemény.

²⁸³ Sfârșitul este corectat de către Kemény.

²⁸⁴ În text, apare scris Archi Episcopus.

*ereptum, velut exules*²⁸⁵ *provolarunt cum familiis (quae omnes Mercatoriae*²⁸⁶ *sunt et Catholicae) ad Castra Caesarea in / [72]^v Transalpina Valachia hybernatura, deductique sunt a Caesareis Generalibus in Transilvaniam A.C. 1690. remanentibus tamen permultis in Valachia. Quoniam autem A.C. 1700 LEOPOLDUS Caesar iisdem familiis Bulgaris, in Transylvano territorio Wintz*²⁸⁷ *per Diploma locum designavit, quem sibi in modum oppidi ordinarent, obtinueruntque Parochum suae Gentis Christophorum Pichiech Ecclesiasticum, praetendebant Franciscani Bulgari Parochialem coadministrationem, ortumque*²⁸⁸ *est dubium, an Thaumaturga DElparae Imago (quae in Bulgaria publicae venerationi exposita erat, intra Templum Franciscanorum) hunc deberet penes Parochum et familias Bulgaras intra Transilvaniam in Wintz, an vero intra Valachiam in Monasterio Franciscanorum asservari? Generalis Vicarius Episcopatus Transsilvanici omnes lites differi iussit ad ordinarii adventum, ac istum unum legitime installatum Parochum exercere administrationem, admisitque, si interea Parocho libuerit, ut aliquis e Franciscanis, Bulgaris ageret Parochi Capellanum. Cum enim S.*²⁸⁹ *Seraphicus ordo nondum in Transilvaniam admittat nisi incorporatos Suae Provinciae Salvatoris, vel suae Custodiae visitantis DElparae, congruum videbatur, ut se Franciscani Bulgari potius penes P. Provincialem intra Valachiam continerent. Revertuntur in Transilvaniam nunc etiam Religiosi ex ordine S. Pauli I Eremitae Hungari, ac veteres requirunt stationes, foventurque interim a proceribus Transylvanis, et se in oppido Torda, et pago Iliesfalva stabilire incipiunt. Isti praestare intendebant ea, quae Patres S.J. etiam quod eruditionem Iuventutis praestant. Dubitabant dein, quod Societas (utpote*²⁹⁰ *inter haereticos Status prae aliis Religiosis odiosa) esset in Transylvaniae mansionibus stabilienda? Quia vero potissimum Societati adscribitur Catholici Status in fide conservatio, et Ecclesia incrementum in Transylvania, imo et fidelitatis populi erga Caesarem, maximopere satagendum est, ne patrocínio Caesareo Regioque destituatur Societas, firmumque pedem figat Claudiopoli, Albae-Iuliae, Cibinii, Coronae, Udvarhelynyi, Fogarasini, et in Marus Vásárhelly. Ex Monachis universim hodie in Transylvania numerantur Franciscani strictioris observantiae Reformati / [73]^r 56. Conventuales 2. Ordinis S. Pauli 1. Eremitae adhuc dispersi, 5. Nondum alii.*²⁹¹ –

§ XIII *Votivus in praesentibus circumstantiis*. Tria in votis habuit Georgius Szecsény Archiepiscopus Strigoniensis, de quibus effectui tradendis Epistolam scripsit A.C.²⁹² 1692. 12 Maii²⁹³ ad Catholicum Statum

²⁸⁵ Inițial fusese scris *epules*: Kemény a îngroșat liera ‘-x-’ peste ‘-p-’.

²⁸⁶ Cuvântul *Mercatoriae* este adăugat deasupra rândului de către Kemény.

²⁸⁷ Cuvântul a fost subliniat de către Kemény.

²⁸⁸ ‘Or-’ din *ortumque* este îngroșat de către Kemény peste alte litere, care nu se mai disting.

²⁸⁹ Siglă adăugată de către Kemény.

²⁹⁰ Liniuța de unire între cuvintele *ut* și *pote* este trasată de către Kemény.

²⁹¹ În H: lipsește paragraful XII, referitor la starea mănăstirilor transilvănene, tangențial făcându-se trimiteri și la Moldova și Țara Românească.

²⁹² În H: apare A<nn>o, nu A.C..

Transylvaniensem. 1. Ut Episcopus Transylvaniensis infelicitate temporum hactenus exulans ad *Catholicos*²⁹⁴ gregis oves suas moderandas ingreditur²⁹⁵ et ad minus unius adhuc Ecclesiasticae personae, in maiori dignitate constitutae (qualis esse potest Praepositus Cibiniensis) adiutrice opera uti valeat. 2. Ut Templum maius Claudiopolitanum in Foro Urbis situm, ac per Arianos inique usurpatum iam olim per contractum ipsius Civitatis, Religiosis Patribus S.J.²⁹⁶ collatum, in usum Catholicorum conversatur, prout et in aliis Civitatibus, oppidis, ac locis quibuscumque, ubi plura Tempia conspiciuntur, ad minus unum ex illis Catholico cultui rursus *aedificatur*²⁹⁷. 3. Ut Tempia, Gymnasia, et Academiae Catholicae antiquae resuscitentur; novae vero ubi occasio et media assulserint²⁹⁸ studiose erigantur; pro quibus peritiores ac in²⁹⁹ instruenda adolescentia³⁰⁰ expertiores, Religiosis S.J. utpote per universum Orbem Christianum salutari hoc munere laudabiliter fungentibus haud reperturi sint. *Sic ille*³⁰¹. *Unde nec Albae Iuliae – immerito zelatur*³⁰², ut Collegium Societatis Jesu a Báthori Principe aedificatum restituatur Societati³⁰³ a Calvinianis, quatenus reaedificari cum Gymnasio possit. Nec inconsultum est desiderium ut in oppido Marus Vásárhelyi³⁰⁴, ubi inter meros Calvinianos ante pauculos annos elegans oratorium, quod intra notissimam Domum Catholicam situm erat, parataque pro quovis Missam celebrat³⁰⁵ Sacerdote, apparamenta habuerat – *Missio S.J.*³⁰⁶ instituatur; id enim territorium sparsim Catholicis mixtum³⁰⁷ procul quaerendum habet Sacerdotem. Quia vero Eminentissimus Princeps Leopoldus Tituli S. Hieronymi Illyricorum Presbyter³⁰⁸ Cardinalis a Kollonicz mittitur orientales curari animas. (sicut factum est cum *Valachis*³⁰⁹ in Transylvania, ad unionem Romanae Ecclesiae deductis, et cum Bulgaris exulibus in territorio Vintz locatis, ac propriae Nationis Parocho provisus) non est dubium, quin ex efficacissimis remediis futurum sit, si Gymnasium S.J. pro Orientali Iuventuti fundetur Coronae, *Brasso Hungaris nominata Civitate*³¹⁰, per quod haeretici Orientalici³¹¹ errores sensim corrigantur. Ut schismatica gens ad

²⁹³ În H: secvența 1692. 12 Maii apare subliniată.

²⁹⁴ În H: apare corect *Catholicae*.

²⁹⁵ ‘-a-’ pentru conjunctiv este îngroșat de către Kemény peste ‘-e-’ de viitor indicativ.

²⁹⁶ În H: apare sintagma întreagă *Societatis Jesu*, care este subliniată.

²⁹⁷ În H: apare corect *adiiciatur*.

²⁹⁸ În H: apare *affulserint*.

²⁹⁹ Cuvântul *in* este adăugat de către Kemény.

³⁰⁰ ‘-a-’ este corectat de către Kemény peste altă literă, care nu se mai distinge.

³⁰¹ În H: secvența *Sic ille* nu este subliniată.

³⁰² În H ordinea cuvintelor diferă: *Unde non immerito zelatur Albae Iuliae*. Ultimele două cuvinte sunt subliniate.

³⁰³ Inițial fusese scris *Societatis*, dar ‘-s-’ a fost tăiat de către Kemény.

³⁰⁴ În H: numele orașului apare subliniat, iar Vásárhely este scris cu un singur ‘-l-’.

³⁰⁵ ‘-ur-’ este adăugat de către Kemény deasupra rândului.

³⁰⁶ În H: secvența *Missio S.J.* apare subliniată.

³⁰⁷ Cuvântul *mixtum* este scris de către Kemény deasupra lui *instantibus*, cuvânt tăiat de către același.

³⁰⁸ Primul ‘-e-’ din *Presbyter* este îngroșat de către Kemény peste altă literă, care nu se mai distinge.

³⁰⁹ În H: cuvântul *Valachis* apare subliniat.

³¹⁰ În H: lipsește secvența *Brasso Hungaris nominata Civitate*.

³¹¹ Secvența finală ‘-ci’ este îngroșată de către Kemény peste alte litere, care nu se mai disting.

Unionem Romanae Ecclesiae pertrahatur³¹². / [73]^v Huc enim, utpote³¹³ ad limitaneum Vetus Emporium omnigeni ab oriente schismatici mercatores pro latina, Germanicaque ediscenda lingua, uti et vicina Valacha Nobilitas proles suas mittent longe libentius, quam Cibinium, aliove in profundiorum Transylvaniam; nempe ut consurgentibus quiblibet seditionum motibus (quales facile contingebant inter Dacicos Principes) securius evadere, atque ad sua in orientem citius possent revolare. Fundassent haud dubie Principes Bathorici Catholicam Coronae Academiam S.J. si potestas eorum se huc protendere *voluissent*³¹⁴. Sed haereses ultra Claudiopolim, et Albam Iuliam adeo saeviebant per Transylvaniam, ut neque extra suam Albae Iuliae Residentiam, nisi ibidem Templum a fundamentis novum aedificasset, Princeps *Christophorus Báthori*³¹⁵ Missam et Concionem habere ausus fuerit; nam in tota Transylvania, vix aliquot ea tempestate usui³¹⁶ Catholicorum Templum supererat, quod haeretici non occupant. Est autem Corona montosis periculosisque disiuncta a reliqua Transylvania, et quaedam quasi specula orientis, ex qua missionarii S.J. feliciter orientalium animarum saluti prospicere possint. Locum intra Civitatem solito levioribus nunc sumptibus emi potest; habetur enim ab incineratione Civitatis, quae A.C.³¹⁷ 1689. 21 Aprilis³¹⁸ contigit spatium peraccomodatum (inter portam Valachicam, et Moenia sylvis montis radicem tangentia) quod humiles aliquot pauperum opificum erectae domunculae cum hortulis nunc occupant.³¹⁹ –

§ XIV **Remedium efficax pro incremento Status Catholici in Transylvania.** Quoniam Augustissimus Imperator LEOPOLDUS Decreto Suo A.C. 1699. ex Castro Ebersdorff³²⁰ emanato, atque Comitibus³²¹ Transylvanicis perfecto, utque publicum fieret, atque executioni mandaretur iterato demandato, ex quinque punctis hoc inseruit tertium: Ut in Civitatibus et oppidis tam ad senatoria munera, quam ad maiorum officiorum Civicorum administrationem, sicuti etiam in tributis, aequali numero Catholici admittantur. Omni connisu est executioni mandatum: nulli enim dubium oboriri potest, eo modo Catholicum statum et augendum, et firmandum esse, imo fore potentissimum. Cum autem contra simile Catholicorum augmentum praetendant haeretici non mediocriter sibi favorabile Diploma Caesareum A.C. 1696. pro Transylvania / [74]^r editum, in quo articulus quintus sic incipit: In omnibus sive ad politiam, sive iustitiam, vel oeconomiam administrandam necessariis officiis, utemur indigenis Transylvanis, nullo habito Catholicae Religionis prae aliis Religionibus respectu et eum omnimode

³¹² Liniuța de unire între *pertraha* și *tur* este trasată de către Kemény.

³¹³ Liniuța de unire între *ut* și *pote* este trasată de către Kemény.

³¹⁴ În H: apare *valuissent*.

³¹⁵ În H: numele și prenumele principelui sunt subliniate.

³¹⁶ În cuvântul *usui*, 'u-' și '-ui' au fost îngroșate de către Kemény peste alte litere, care nu se mai disting.

³¹⁷ În H: apare doar A<nn>o.

³¹⁸ În H: secvența 1689. 21 Aprilis este subliniată.

³¹⁹ Aici se termină, de fapt, partea comună de text între *Relatio de Ecclesia Transylvana* și *De Statu Transylvaniae Relatio*.

³²⁰ În cuvântul *Ebersdorff*, '-d-' este corectat de către Kemény din -t-.

³²¹ În cuvântul *Comitiis*, '-t-' este îngroșat de către Kemény peste '-c-'.

impendant, ne Germani (per quos Status Catholicus maximopere multiplicari, stabiliri potest) officiis Provinciae et Magistratum adlegantur. Consultissimum³²² videtur, ut Tribus Transylvanae³²³ Statibus: Hungaricali, Saxonicali, et Siculicali super addatur Status Germanicis; si enim acceptata est firmataque Divisio, (nunquam antehac audita) Religionum Transylvanicarum quadrifariam facta, circa A.C. 1570. a Joanne II de Zapolya Transylvano Vayvoda, ut nimirum inter receptos Status non solum numeretur sicut³²⁴ antiquitus³²⁵ Religio Romano Catholica, sed et Ariana seu Unitaria, et Lutherana seu Evangelica, et Calviniana seu Reformata; cur nequeat longe maiori autoritate Leopoldus Caesar, et Josephus Rex statum politicum adaugere in Transylvania, et quadrifariam distinguere? ut praeter tres veteres status Hungaricalem, Saxonicalem, et Siculicalem, quartus numeretur Germanicis, atque ita duodecim viratus Transylvanicus e quatuor Statibus constet, nec dicito Saxonicalem et Germanicalem esse eandem statum, quia magis dispares sunt, quam Hungaricis et Siculicis, ab iisdem Hunno-Scythicis³²⁶ oriundae Nationes. Certe si Princeps Transylvanae fieret aliquis e Statu Germanicali, non dicerent Saxo Transylvani, eum esse de sua Natione Saxonicali, proinde sensibilem haberet Status Germanicis a Saxonicali distinctionem, amotis externis Ferd. 1. 1536. art. 43: - Ludov. 2. 1526. art. 4. tam in Ecclesiastica quam Secularia Marca³²⁷ 2. 1741. art. 15. Licet vero Hungaricis Status suos in Transylvania habeat Comitatus, sicut Saxonicales Urbes, et Siculicales sedes, non deerunt tamen Statui Germanicali Terrae et Dominia, quae ad Cameram, arendam, et Fiscum Caesareum copiose diveniunt, ut se tanquam immatriculatus³²⁸ seu incorporatus Status locet, sedemque figat, praesertim si et de statu Germanicali Princeps Transylvanae inthronizetur. Hoc pacto quidquid Catholicae Religioni seu Diplomatis, seu in Decretis, seu articulis adversatur, viribus destituetur, atque una, sancta, Catholica et Apostolica Ecclesia triumphabit³²⁹.

**P. Rudolphi Bzensky's Relatio de Ecclesia Transylvana.
Introductory Study and Reconstructed Text.
(Summary)**

Pater Rudolphus Bzensky from Societas Jesu has not a known and famous name such as his contemporary confrater Gabriel Hevenesy. This situation is due to the fact that his works, mainly his major composition concerning the History of the Transylvanian (Catholic) Church, were not impressed (although there is a

³²² După *Consultissimum* apărea scris *id*, tăiat de către Kemény.

³²³ Secvența '-ae' este îngroșată de către Kemény peste alte litere, care nu mai sînt perceptibile.

³²⁴ Cuvînt adăugat de către Kemény la sfîrșitul rîndului.

³²⁵ Cuvînt adăugat de către Kemény la începutul rîndului următor, în spațiul rămas gol, pentru a alcătui sintagma *sicut antiquitus*.

³²⁶ Liniuța de unire este trasată de către Kemény.

³²⁷ '-r-' și '-a' din *Marca* sunt îngroșate de către Kemény peste alte litere, care nu se mai disting.

³²⁸ Liniuța de unire între *immatriculi* și *latus* este trasată de către Kemény.

³²⁹ Prin acest *Remedium efficax pro incremento Status Catholici in Transylvania* textul relatării își capătă rotunjimea deplină și pune foarte bine în evidență adevărata semnificație a termenilor *status Catholicus* și *Ecclesia Transylvana*.

piece of information that his *Bipartita historia Transylvaniae et Societatis Jesu in ea militantis quam Syllogismaeam vocati Transylvaniae Ecclesiae* had been impressed at *Claudiopolis* – the year is not mentioned – at the *Typography of the <Jesuit> Academy*. It's a matter of fact *Stoeger*, who gives for the first time this information in *Scriptores Provinciae Austriacae S.J.* refers at the title only in the second part of his statement, after *quam!* But the title was mistakenly perceived by other biographers, especially by *Sommervogel*, and became 'public'.

On the other hand, there was a wrong title created by the Librarian of the *Batthyaneum Library*, *Cserenyés*, by his name, in 1824 and perpetuated by *Carol Veszely* and *Antal Beke*; even in the last year this invented title is quoted by some historians.

In the third place, the real title, shortenly: *Syllogimaea Transylvanae Ecclesiae Libri Septem* may be perceived in a wrong manner in case a thorough examination of the composition would not be taken into consideration: in fact, *Bzensky* wrote a *antihaeretical history of the Transylvanian Church*, i.e. of the *Catholic Diocese of Transylvania*, paralleled by the 'local' and political history of the country.

Relatio de Ecclesia Transylvaniae must be interpreted, as far as the title is concerned, in the same manner as *Syllogimaea Ecclesiae Transylvanae*. This title is written at the beginning of the contemporany copy that belongs to *Count Joseph Kemény's Collectio Maior Manuscriptorum, tomus XXIII*. It is also very interesting that *Kemény* himself copied another variant (it seems to be earlier, because it is shorter than the other) from *Collectio Hevenesiana in Budapest* and gives it another title: *De Statu Transylvaniae Relatio* (based on the fact that the concept of status <*Catholicus, parochialis, votivus, monasticus, Ecclesiae Transylvaniae*> appears all over the text. And the situation becomes even more interesting when we find that *Count Kemény* emends the longer text using the text he had copied from the *XXIXth* or *GGG* volume of *Collectio Hevenesiana*, to whom the title given in the impressed catalogue of the *Universitas Regie Scientiarum Budapestinensis* is still *Relatio de Ecclesia Transylvaniae!* Any way, by comparing the two texts, we could reconstruct a even more reliable text, which seems to be important both from the historical side, because it gives very important details, figures and considerations concerning the *Catholic revival in Transylvania* (*domicilia* – both ancient and new ones –, *stationes, schools, capellani castrensis of Societas Jesu, the revival of the Catholic feasts, liturgical ceremonies, reconstruction of churches, the revival of the Franciscan order etc.*) and from the philological point of view (became from the internal critic of the text results that it was written at the end of the 1701 year, probably in *Claudiopolis*; parts of the text are attached by *Bzensky* himself in the *Syllogimaea* variant that belong to *Count Kemény's Collectio Maior Manuscriptorum Historicarum Tomus XV* and to the variant existing in the *Batthyaneum Library*. We are able, in this way, to conclude that the *Syllogimaea* was finished in 1701 (in spite of the fact that the *Proloquium* is dated on the 31st of December 1699) in *Claudiopolis* (because *Robert Szentivány*, in his famous *Catalogus concinnus* says that the manuscript belonged to the *Collegium Claudiopolitanum S.J.*).